

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

EKONOMETRİ PROGRAMI

CARİ AÇIK - BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYDIN ÇAKIR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Rahmi YAMAK

AĞUSTOS-2012

TRABZON

ONAY

Aydın Çakır tarafından hazırlanan Cari Açık - Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği adlı bu çalışma 15/08/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği/oyçokluğu*) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Ekonometri Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

.....

[Prof. Dr. Rahmi YAMAK](Başkan)

[İmza]

.....

[Prof. Dr. Rahmi YAMAK](Danışman)

[İmza]

.....

[Prof. Dr. Nebiye YAMAK](Üye)

[İmza]

.....

[Yrd. Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU](Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. ... / ... /

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Aydın Çakır

31/08/2012

ÖNSÖZ

Bir ülkenin belirli bir dönem içindeki dış ekonomik ilişkileri ödemeler dengesi yardımıyla incelenir. Ödemeler dengesi cari işlemler dengesi, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabı olmak üzere üç ana hesaba ayrılır. Bunlardan cari işlemler dengesi ödemeler dengesinin en önemli hesabıdır.

Türkiye yıllardır cari açık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Cari açık sorununun temel nedenlerinden birisinin de ekonomik büyüme olduğu hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin boyutları Türkiye ekonomisi için 1992–2011 dönemi itibarıyla araştırılmıştır.

Çalışmanın konusunun belirlenmesinde beni yönlendiren ve çalışmam süresince her türlü desteğini üzerimden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Rahmi YAMAK'a, görüş ve birikimlerinden faydalandığım hocalarım Prof. Dr. Yakup KÜÇÜKKALE'ye, Prof. Dr. Nebiye YAMAK'a ve Yrd. Doç. Dr. Zehra ABDİOĞLU'na teşekkür etmeyi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÖDEMELER DENGESİ VE CARİ AÇIK KAVRAMI.....	3-10
1.1. Cari İşlemler Dengesi	4
1.1.1. Dış Ticaret Dengesi	6
1.1.2. Hizmetler Dengesi	7
1.1.3. Gelir Dengesi	8
1.1.4. Cari Transferler.....	8
1.2. Sermaye Hesabı	9
1.3. Resmi Rezervler Hesabı	9
1.4. İstatistikî Farklar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK VE BÜYÜMENİN SEYRİ.....	11-20
2.1. Türkiye’de Cari Açığın Tarihi Gelişimi	11
2.2. Cari Açık ve Büyüme İlişkisi	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI	21-38
3.1. Yabancı Ülkeler İçin Literatür Taraması.....	21

3.2. Türkiye İçin Literatür Taraması	33
--	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ.....	39-46
4.1. Ekonometrik Yöntem	39
4.1.1. Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testleri	40
4.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller(ADF) Testi	41
4.1.1.2. Phillips-Perron(PP) Birim Kök Testi	42
4.1.2. Granger Nedensellik Testi	43
4.1.3. Zaman Serilerinde Mevsimsellik ve Tramo-Seats Yöntemi.....	45
4.2. Veri Seti.....	45

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. EKONOMETRİK BULGULAR VE YORUM.....	47-57
SONUÇ VE ÖNERİLER	58
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	60
EK-1	68
EK-2	70
ÖZGEÇMİŞ	72

ÖZET

Son yıllarda cari açık Türkiye'nin en önemli makroekonomik sorunlarından biri haline gelmiştir. Çünkü cari açık rakamlarındaki artışlar, gelişmekte olan ülke deneyimlerine göre yaşanacak krizler için işaret olarak algılanmaktadır. Cari açığın temel nedenlerinden birisinin de ekonomik büyüme olduğu hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde ödemeler dengesi ve cari açık kavramlarının yanı sıra Türkiye'de cari açığın tarihi gelişimine yer verilmiştir. İkinci kısımda ise cari açık ve büyüme ilişkisi teorik olarak anlatılmıştır. Üçüncü kısımda ise konu ile ilgili literatür çalışmasına yer verilmiştir. Son bölümde ise 1992–2011 dönemi için cari açık ve büyüme ilişkisi ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Yapılan nedensellik testi sonuçlarına göre büyüme ve cari açık arasında nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Cari Açık, Büyüme

ABSTRACT

In recent years, current account deficit has become one of the most serious macroeconomic problems for Turkey. It is of great importance as the increase in the current account deficit figure is perceived as a sign for a potential crisis in developing countries. It is accepted by almost everybody that one of the main reasons of current account deficit is economic growth. Therefore, this study investigates the relationship between economic growth and current account deficit.

In the first part of this study, historical background of current account deficit in Turkey is mentioned besides the concepts related with it and balance of payment. In the second part, the relationship between current account deficit and economic growth is presented theoretically. The third part covers the literature review of the subject. In the last part, current account deficit and growth relationship for the period 1992–2011 is examined with econometric methods. According to the results of the causality test, a causal relationship between the current account deficit and growth has been identified.

Key Words: Current Account Deficit, Growth

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr</u>
Tablo 1 :	Ana Hatlarıyla Ödemeler Dengesi	4
Tablo 2 :	Dış Ticaret Dengesi Kalemleri.....	6
Tablo 3 :	Yabancı Ülkeler İçin Literatür Tablosu	30
Tablo 4 :	Türkiye İçin Literatür Tablosu	37
Tablo 5 :	Granger Nedensellik İçin Hipotezler	44
Tablo 6 :	ADF ve PP Testi Sonuçları (Üçer Aylık Seriler).....	53
Tablo 7 :	ADF ve PP Testi Sonuçları (Aylık Seriler).....	54
Tablo 8 :	Üçer Aylık Değişkenlere İlişkin Nedensellik Testi Sonuçları	55
Tablo 9 :	Aylık Değişkenlere İlişkin Nedensellik Testi Sonuçları.....	56

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa Nr</u>
Grafik 1 :	Cari İşlemler Dengesi(Milyar Dolar).....	11
Grafik 2 :	2008–2009 Yılları Dış Ticaret ve Cari Açık Göstergeleri (Milyar Dolar)	17
Grafik 3 :	Büyüme Oranları ve Cari Açık/GSYİH Oranları (1992–2010).....	19
Grafik 4 :	Cari Açığın GYSİH'ya Oranı (Üçer Aylık)	48
Grafik 5 :	Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış (CAB/GDP) _{SA} (Üçer Aylık).....	48
Grafik 6 :	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Üçer Aylık).....	49
Grafik 7 :	Büyüme Oranları (Üçer Aylık)	50
Grafik 8 :	Cari Açığın GYSİH'ya Oranı (Aylık)	51
Grafik 9 :	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Aylık)	52
Grafik 10 :	Büyüme Oranları (Aylık).....	53

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
EKK	:En Küçük Kareler
EVDS	:Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FGLS	:Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK
FEM	:Sabit Etkiler Modeli
GMM	:Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSYİH	:Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İMKB	:İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KPSS	:Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin Testi
LSDV	:Kukla Değişkenli En Küçük Kareler
MLE	:En Yüksek Olabilirlik Tahmincisi
OLS-PCSE	:EKK-Panel Corrected Standard Error
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği rgt
SVAR	:Yapısal Vektör Otoregresif Analizi
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TUİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	:Vektör Otoregresyon
VEC	:Hata Düzeltme Modeli

GİRİŞ

Son yıllarda cari açık Türkiye'nin kronik makroekonomik sorunlarından biri haline gelmiştir. Nitekim cari açık rakamları 1993 yılında 6.43 milyar dolar, 2000 yılında 9.92 milyar dolar, 2010 yılında ise 46.64 milyar dolara kadar ulaşmıştır. Türkiye'de cari açığın sürekli hale gelmesi ve gelişmekte olan ülkeler için kriz öncesi işaret olarak kabul edilmesi, son yıllarda cari açık konusunun hızla önem kazanmasına neden olmuştur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde üretim artışları ithalat artışlarına paralel gitmekte ve ithalat artışları da cari işlemler dengesi açıklarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle ekonomik büyüme artışları cari işlemler dengesini önemli ölçüde etkilemektedir. Cari açık büyüme ilişkisini araştıran çalışmalara bakıldığında literatürdeki yaygın görüşün büyüme oranlarındaki artışın cari açıkları arttırdığı yönünde olduğudur. Bu görüşe göre; ekonomik büyümede meydana gelecek artışlar yabancı mal ve hizmetlere olan talebi arttırarak cari dengeyi kötüleştirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için cari açığın belirleyicilerini araştıran Calderon ve diğerleri (1999), büyüme oranlarında meydana gelecek artışların cari açıkları arttırdığını saptamışlardır. Bunun yanında cari açık ve büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı ya da büyüme oranlarındaki artışların cari işlemler dengesinde fazlalıklara neden olduğunu ileri süren çalışmalara azda olsa rastlamak mümkündür. Aristovnik (2007), Orta doğu ve Kuzey Afrika'dan bir grup ülke için yaptığı çalışmada yüksek büyüme oranlarının cari açıkları arttırmadığı ve cari fazlalara neden olduğunu ileri sürmüştür.

Şüphesiz ekonometrik bir modelde cari işlemler açığını açıklayacak pek çok değişken kullanılabilir. Ancak Türkiye'de yaşanan tartışmaların çoğu daha çok cari açık büyüme ekseninde sürmektedir. Bu nedenle çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisine dikkat çekmek ve literatürde bahsedilen yaklaşımlardan hangisinin Türkiye için geçerli olduğunu ortaya koymaktır. Türkiye özelinde de cari açık büyüme ilişkisini inceleyen yapılmış bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların genelinde cari açığın büyüme tarafından tetiklendiği yönünde bulgular elde edilmiştir. Ancak Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda her ne kadar ekonometrik model seçiminde farklılıklar olsa da,

kullanılan zaman serileri genellikle üçer aylık serilerden oluşmaktadır. Aylık verilerin kullanılması üçer aylık serilere göre iki değişken arasındaki kısa dönemli etkileşimi daha iyi yansıttığından ampirik analizlerde farklı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle mevcut çalışmada literatürden farklı olarak yapılan analizler hem aylık hem de üçer aylık seriler için gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla veri setinin frekanslarının arttırılmasının iki değişken arasındaki ilişkinin boyutlarına ne ölçüde etki edeceği tespit edilmek istenmiştir.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde, ödemeler dengesi kavramı ve dengenin alt bölümlerine değinilmiştir. Bu doğrultuda öncelikle cari işlemler dengesi ve cari dengeyi oluşturan dış ticaret dengesi, hizmetler dengesi, gelir dengesi ve cari transferler gibi kalemler açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye’de cari açığın tarihi gelişimi ile cari açık ve büyüme ilişkisi teorik olarak anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde cari işlemler dengesinin belirleyicileri inceleyen çalışmalara yönelik literatür çalışması yapılmıştır. Yapılan literatür çalışması yabancı ülkeler ve Türkiye için ayrı ayrı yapılmış ve büyüme ile ilgili özet sonuçları tablo halinde verilmiştir.

Dördüncü bölümde ise cari işlemler dengesi ile büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla kullanılacak olan ekonometrik yöntemler açıklanmıştır. Bu doğrultuda ADF ve PP birim kök testleri ile Granger Nedensellik testi ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Beşinci bölümde ise tezin amacına yönelik bulgular yorumlanmış ve elde edilen bulgular metodolojik bir çerçevede sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÖDEMELER DENGESİ VE CARİ AÇIK KAVRAMI

Ülkelerin belirli bir dönem içerisindeki dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu ödemeler bilançosu gözler önüne serer. Bu nedenle, ödemeler dengesi gerek uluslararası iktisat teorisi gerek ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Şöyle ki; dış ödemeler bilançosundaki bir açık veya fazla, ülke ekonomisi üzerinde geniş kapsamlı etkiler doğurur. Örneğin ülkedeki milli gelir düzeyi, kalkınma hızı, döviz kurları, enflasyon oranı ve dış borçlar gibi temel değişkenler ödemeler bilançosuyla sıkı sıkıya ilişkilidir (Seyidoğlu, 2003: 395).

Ödemeler dengesi, bir ülkenin yerleşikleri ile dış dünyanın yerleşikleri arasında belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşen tüm ekonomik işlemlerin gösterildiği özet bir tablodur. Bu tanım, üzerinde durulması gereken üç önemli unsur barındırır. Bunlardan ilki, yerleşik olma kavramıdır. Bir ülkenin yerleşikleri kavramından; o ülkedeki kişiler, firmalar ve kamu kurumları anlaşılır. İkincisi ise, ekonomik işlemler kavramıdır. Ekonomik işlemler; bir ülkenin mal ve hizmet, finansal varlık ve yükümlülükleri ile ilgili işlemlerini kapsar. Üçüncüsü ise, ödemeler dengesinin genellikle çeyrek dönemlik veya yıllık olarak belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşen işlem hacmini ölçmesidir. Bu nedenle ödemeler dengesi stok bir kavram değil, akım bir kavramdır (Dunn ve Mutti, 2004: 268).

Ödemeler dengesi; cari işlemler dengesi, sermaye hesabı, istatistiki farklar ve resmi rezervler hesabı olmak üzere dört ana hesaptan oluşmaktadır. Ödemeler dengesinde ana ilke, her bir işlemin eşit değerde iki ayrı kaleme iki kayıt ile çift muhasebe sistemine uygun olarak kaydedilmesidir. Bu kalemlerin biri pozitif (+) işaretle gösterilen alacak kaydı, diğeri ise negatif (-) işaretle gösterilen borç kaydıdır. Başka bir deyişle, çift muhasebe sistemine göre her ekonomik işlemin bir alacak bir de borç olmak üzere iki kayıt gerekmektedir (Tcmb, 2009: 2). Bu dört ana hesabın toplamı bu ilke gereği sifıra eşittir.

Tablo 1 : Ana Hatlarıyla Ödemeler Dengesi

ÖDEMELER DENGESİ		
İşlem Grupları	Borç	Alacak
1. CARİ İŞLEMLER HESABI		
1. Mal İhracat ve İthalatı	(+)	(-)
DIŞ TİCARET DENGESİ	(+)	(-)
2.Hizmet İhracat ve İthalatı	(+)	(-)
3.Tek Yanlı Transferler	(+)	(-)
3.1. Özel Bağış ve Hediyeler	(+)	(-)
3.2. Hükümet Transferleri	(+)	(-)
CARİ İŞLEMLER BİLANÇOSU	(+)	(+)
2. SERMAYE HESABI		
2.1. Uzun Süreli Sermaye	(+)	(-)
2.1.1. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları	(+)	(-)
2.1.2. Özel portfolyo yatırımları	(+)	(-)
2.1.3. Resmi Sermaye İşlemleri	(+)	(-)
2.2. Kısa Süreli Sermaye(denkleştirici olmayan)	(+)	(-)
3. İSTATİSTİKİ FARKLAR		
4. RESMİ REZERVLER HESABI		
4.1. Kısa Süreli Resmi Sermaye	(+)	(-)
4.2. Döviz	(+)	(-)
4.3. Parasal altın	(+)	(-)
4.4. SDR ve IMF rezerv pozisyonu	(+)	(-)

Kaynak: Seyidoğlu, 2003: 405

1.1. Cari İşlemler Dengesi

Cari işlemler hesabı, ödemeler bilançosunun en önemli hesabıdır. Cari işlemler dengesi ya da cari denge, ödemeler dengesi bilançosunun dış ticaret dengesi(ihracat-ithalat), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), gelir dengesi (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamı olarak ifade edilir. Burada elde edilen gelirler giderlerden fazla olduğunda, cari işlemler fazlası ya da cari fazla, giderler gelirlerden fazla olduğunda ise, cari işlemler açığı ya da cari açık, söz konusu olmaktadır.

Dışa açık bir ekonomide, cari işlemler dengesinin bir diğer hesaplama yöntemi ise milli gelir hesapları yoluyla yapılabilir. Bu hesaplama yöntemine göre cari denge ülkenin tasarrufları ve yatırımları arasındaki fark olarak kabul edilmektedir (Husted ve Melwin, 2001: 324).

$$Y = C + I + G + X \quad (1.1)$$

Burada Y milli gelir veya GSYİH'dir, C tüketim harcamalarını, G kamu harcamalarını, X ise net ihracat veya cari dengeyi göstermektedir. Denklem (1.1)'deki formülü yeniden düzenlersek Denklem (1.2)'deki hali alır.

$$Y - C - G = I + X \quad (1.2)$$

Denklem (1.2) de eşitliğin sağ tarafında yer alan (C+G) toplam tüketime eşit olduğu için Y-C-G ifadesi tasarruflara(S) eşit olur. Eşitliğin her iki tarafını tasarruflara eşitleyip gerekli düzenlemeleri yaparsak cari dengeyi elde ederiz.

$$Y - C - G = S = I + X \quad (1.3)$$

$$Y - C - G - I = X \quad \text{veya} \quad S - I = X \quad (1.4)$$

Denklem (1.4)'den yola çıkarak, yurtiçi tüketimi milli geliri aşan ve yatırımları tasarruflarından fazla olan ülkelerin cari açık verdiği söylenebilir. Bu yönüme göre; yurt içi tüketimin milli geliri aşan kısmı yabancı yatırımlar tarafından finanse edilerek(borçlanılarak), sermaye ve finans hesabı fazlası oluşur ve cari açıklar kapatılır. Ters durumda ise, fazla olan yurtiçi tasarruflar bir başka ülkenin tüketimini finanse ederek o ülkenin sermaye ve finans hesabında fazlalık oluşturur ve o ülkenin cari açıklarını kapatır.

Denklem (1.4)'ün daha iyi anlaşılabilmesi için, tasarruf oranları; kamu tasarrufları ve özel tasarruflar olmak üzere ikiye ayrılabilir.

$$\left. \begin{array}{l} S^p = Y - T - C \\ S^s = T - G \end{array} \right\} S = S^s + S^p \quad (1.5)$$

Denklem (1.5)'de özel tasarruflar(S^p); milli gelirden(Y), tüketim harcamaları(C) ile vergilerin(T) çıkarılması ile elde edilir. Kamu tasarrufları(S^g) ise vergilerden(T) kamu harcamalarının(G) çıkarılması ile elde edilir. Eğer kamu harcamaları, vergi gelirlerinden fazla olursa, cari açıkların artmasına neden olur (Husted ve Melwin, 2001: 326).

1.1.1. Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesi (mal dengesi) cari işlemler dengesinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu dengenin bazen görünür ticaret olarak isimlendirildiği de olur. Ticaret dengesi uluslararası ödemelerde genel olarak ödemeler bilançosunun 1/2 ile 1/3'ü arasında yer tutmaktadır (Karluk, 2002: 427). Ayrıca ticaret dengesi reel ekonomide gelişmelerin en somut göstergesidir. Çünkü ülke ekonomisinde üretim, teknoloji, verimlilik, vs gibi alanlarda gerçekleşen uzun dönemli gelişmelerin bir sonucu olarak düşünülebilir (Seyidoğlu, 2003: 402).

Dış ticaret dengesi en geniş anlamıyla yurtdışından alınan mal ve hizmetlerin ülkeye getirilene kadar üstlenilen maliyeti ile yurtdışına satılan mallardan elde edilen gelirlerin arasındaki farktır (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 244). Bu farkın negatif olması durumunda dış ticaret açığı pozitif olması durumunda ise dış ticaret fazlası oluşur.

Tablo 2 : Dış Ticaret Dengesi Kalemleri

Dış Ticaret Dengesi(A+B)	
A. İhracat-fob(a+b+c)	B. İthalat-fob(a+b+c-d)
a. İhracat	a. İthalat(cif)
b. Bavul Ticareti	b. Altın İthalatı
c. Transit Ticaret	c. Transit Ticaret
	d. Navlun ve Sigorta

Kaynak: Eğilmez ve Kumcu, 2005: 243

Ticaret dengesine kayıt yapılırken, ithalat malın değerini, sigorta ve navlun giderlerini kapsayan CIF fiyatlarla, ihracat ise sigorta ve navlun giderlerini kapsamayan FOB fiyatlarla kaydedilir. Uygulamada ihracat ve ithalatın bu şekilde kayıt altına alınması iki sorunu beraberinde getirir. Bunlardan ilki; dünya ithalatının ihracatından farklı

olmasıdır. Çünkü farklı fiyatlandırma yüzünden ithalat fiyatları, ihracat fiyatlarını geçer. İkincisi ise; sigorta ve navlun giderlerinin hizmetler dengesine kaydedilmesi gerekirken, görünür ticaret kalemlerine kaydedilmesidir. Bu nedenle IMF ithalat ve ihracatın FOB fiyat üzerinden fiyatlandırılmasını önermektedir (Gandolfo, 2002: 59).

Ekonominin sürekli ticaret açığı vermesi cari açık vermesi anlamına gelmemektedir. Eğer cari işlemler dengesinin diğer kalemleri olan hizmetler dengesi, gelir dengesi ve cari transferler gelişme gösteriyorsa ticaret açıklarının bir kısmı veya tamamı dengeyi oluşturan bu diğer unsurlar ile kapatılır. Aynı durumun terside geçerli olabilir ve büyük ticaret fazlaları olan ülkeler büyük cari açıklar verebilir. Örneğin Meksika, Rusya ve Brezilya gibi ülkeler yüksek ticaret fazlalarına sahip olduğu halde dış borçlarına ödedikleri faizlerin büyüklüğü nedeniyle sürekli cari açık vermekte ve ödemeler dengesinin finansmanında zorlanmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2005: 252).

1.1.2. Hizmetler Dengesi

Ülkenin hizmet ihraç gelirleri ile hizmet ithal giderleri cari işlemler hesabının hizmetler bölümünde yer alır. Hizmetler dengesinin en önemli kalemleri arasında turizm, finansal hizmetler, taşımacılık, bankacılık ve sigortacılık sayılabilir.

Turizm: Başka ülke sakinlerinin kendi ülkelerinde elde ettikleri gelirleri, diğer ülkelerde harcamaları, harcamalarının yapıldığı ülke bakımından ihracat kabul edilir. Ülke sakinlerinin yabancı ülkelerde yaptıkları harcamaları ise, mal ithalatı gibi kabul edilir. Bu grup turizmi gelişmiş ülkeler açısından önemli gelir kaynağıdır (Karluk, 2003: 427–428). Türkiye'nin elde ettiği turizm gelirleri cari açığın kapatılmasında özellikle turizm gelirlerinin arttığı yaz dönemlerinde önemli yere sahiptir. Bu nedenle hizmetler dengesinden elde edilen gelirlerin ticaret dengesi açıklarını en çok kapattığı dönem üçüncü çeyrekler itibariyle gerçekleşmektedir.

Finansal Hizmetler: Yurtiçinde yerleşikler ile yerleşik olmayanlar arasında gerçekleştirilen sigortacılık kuruluşları ve emeklilik fonları hariç finansal aracılık ve yardımcı hizmetleri kapsamaktadır (Tcmb, 2009: 16).

Taşımacılık: Yabancı ülkelere yolcu ve yük taşımacılığında kazanılan dövizler veya yabancılara yaptırılan taşımacılık işlemleri için ödenen dövizler bu grupta yer almaktadır (Seyidoğlu, 2003: 402).

Bankacılık ve Sigortacılık: Yurt içinde yerleşik ulusal banka ve sigorta şirketlerinin uluslar arası faaliyetlerden kazandıkları dövizler veya bu hizmetler için yabancı kuruluşlara yapılan ödemeler bu grupta yer almaktadır (Seyidoğlu, 2009: 402).

1.1.3. Gelir Dengesi

Gelir dengesi, ücret ödemeleri ve yatırım gelirleri olmak üzere iki ana grupta incelenir. Yatırım geliri doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımları kapsamaktadır.

Ücret Ödemeleri: Yurtiçinde çalışma izni verilmiş yabancılara ödenen ücretler bu kısımda incelenir (Tcmb, 2009: 17).

Yatırım Gelirleri: Yatırım gelirleri kendi içinde; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Doğrudan yatırımlar, yurtiçinde yerleşikler tarafından yurtdışına yapılan yatırımlardan elde edilen gelirler, yurtdışında yerleşikler tarafından yurtiçine yapılan yatırımlardan elde edilen karların yurtdışına gönderilmesi ile oluşan giderlerden oluşur. Portföy yatırımları ise, doğrudan yatırım amacı dışında gerçekleşen hisse ile tahvil ve bono şeklindeki borç senetleri yatırımlarının gelirlerinden oluşmaktadır. Mevduat, kredi ve ticari kredilere ait faiz, gelir ve giderleri ise diğer yatırımlar kaleminde izlenmektedir (Tcmb, 2009: 18).

1.1.4. Cari Transferler

Cari transferler genel hükümet ve diğer transferler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Genel Hükümet: Ülkeler arasında yapılan bağış ve hibe şeklinde yapılan işlemler bu grupta incelenmektedir. Aynı şekilde özel veya işletmelerin yabancı ülkelerdeki kişi veya

kuruluşlara yaptıkları veya gönderdikleri hediyeler ile yurtdışında yaşayanların gönderdikleri bedelli askerlik ücretleri bu kalemde incelenir (Seyidoğlu, 2003: 403).

Diğer Transferler: Türkiye'nin yurtdışında yaşayan vatandaşlarının ve Türkiye'de yaşayan yabancıların yurtdışına gönderdikleri paralar ile sigorta hizmetlerine kaydedilen sigorta işlemlerinden elde edilen prim ve tazminatlar ile ödenen prim ve tazminatların netleştirilmesinden oluşan veriler bu kaleme kaydedilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 403-Tcmb, 2009: 19).

1.2. Sermaye Hesabı

Ödemeler dengesinin cari işlemler dengesinden sonraki kısmı sermaye ithali ve ihracından oluşan sermaye hesabıdır. Sermaye işlemleri, bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların yabancı bir ülkede yaptıkları fiziki(reel) yatırımlarla, sınır ötesine aktarılan mali fonlardan oluşur (Seyidoğlu, 2003: 406). Sermaye hesabı uzun vadeli sermaye ve kısa vadeli sermaye olmak üzere ikiye ayrılır. Uzun vadeli sermaye özel veya resmi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen ve vadesi bir yıldan uzun olan sermaye hareketlerini kapsar. Vadesi bir yıldan kısa olan sermaye hareketleri ise kısa vadeli sermaye hareketlerini oluşturur.

1.3. Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler hesabı ödemeler bilançosunun son hesabıdır. Resmi rezervler hesabı altın rezervleri, konvertible dövizler, özel çekme hakları ve IMF'deki rezerv pozisyonları olmak üzere dört hesaptan oluşur. Ülke içinde yerleşik sayılan kişiler dış dünyadan aldıklarının bedelini ödemekle yükümlüdürler. Bunun sonucunda, cari açık veren bir ülke cari açıklarını öncelikle, sermaye hesabı ile kapatmaya daha sonra ise resmi rezervler hesabı ile kapatmaya çalışır (Ünsal, 2007: 77).

1.4. İstatistikî Farklar

Ödemeler bilançosu çift kayıt sistemine göre tutulduğundan, bilançodaki toplam borçların ve alacakların birbirine eşit olması gerekir. Bu kurala göre ödemeler

bilançosunun her zaman dengede olması gerekir. Ancak ödemeler bilançosuna ilişkin kalemlere ait bilgilerin toplanmasında bir takım hatalar, noksanlılar ortaya çıkar. Bu nedenle, istatistiki farklar kalemi, bilançoya kayıt edilmesi gereken bilgilerin eksik olması dolayısıyla aslında olmayan sermaye akımlarını gösterir. Dolayısıyla istatistiki farklardaki pozitif bir değer, ülkeye kaydedilmemiş sermaye girişinin olduğunu gösterir (Karluk, 2002: 432).

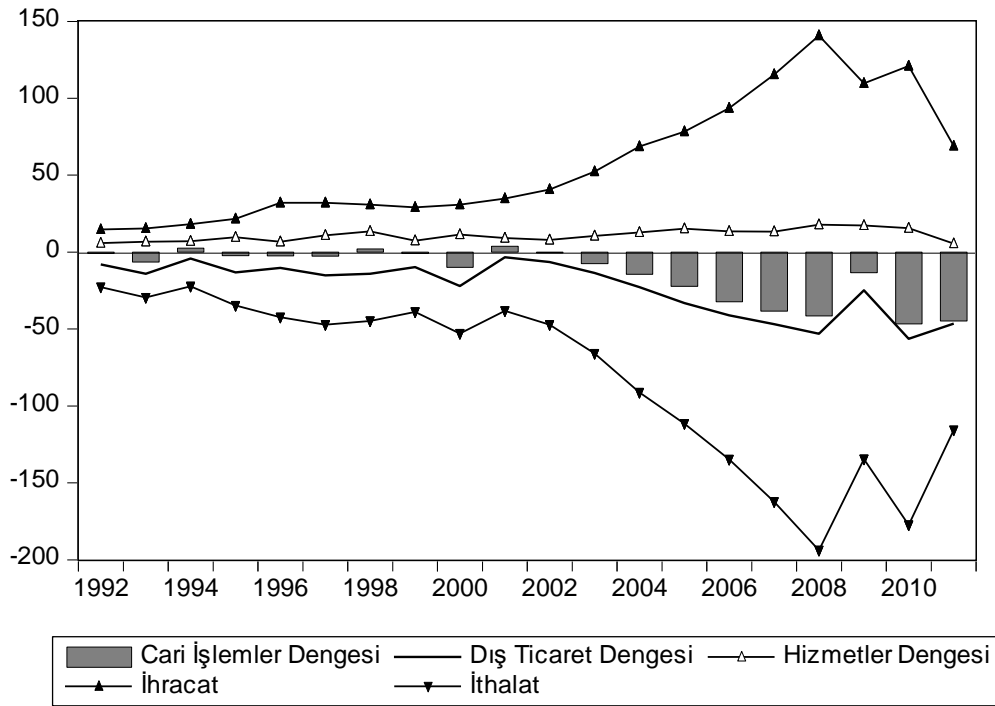
İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE'DE CARİ AÇIK VE BÜYÜMENİN SEYRİ

2.1. Türkiye'de Cari Açığın Tarihi Gelişimi

Cari açık rakamları 1992–2011 yılları arasında incelendiğinde Türkiye'nin sürekli cari açık verme eğiliminde olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ele alınan dönem içerisinde Türkiye sadece 1994, 1998, 2001 yıllarında cari fazla, geri kalan yılların hepsinde ise cari açık vermiştir. Yani 1992–2011 yılları arasında cari açık verilen yıllar, cari fazla verilen yıllardan yaklaşık olarak altı kat daha fazladır. İlgili dönemde en yüksek cari fazla 3.76 milyar dolar ile 2001 yılında, en yüksek cari açık ise 46.6 milyar dolar ile 2010 yılında gerçekleşmiştir.

Grafik 1 : Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

Cari dengeyi oluşturan ana unsurlara göz atıldığında ise ilk göze çarpan ithalat ve ihracatın gelişimidir. 2001'den 2010'a kadar ihracat ve ithalattaki gelişme inkar edilemez niteliktedir. 2001–2002 yıllarından sonra ithalat ve ihracat büyük artış eğilimine girmiş, fakat ilerleyen yıllarda ihracattaki artış ithalatı yakalayamamış ve dış ticaret açıkları artmıştır. Dış ticaret açıklarının kapanmasında önemli yere sahip olan hizmetler dengesi ise ilgili dönem boyunca genel olarak artış göstermiş fakat ithalat ve ihracattaki artış oranını yakalayamamıştır. Bu nedenle hizmetler dengesi dış ticaret açıklarını kapatmada yetersiz kalmış ve cari açıklar 1992–2011 yılları arasında genel olarak sürekli artış göstermiştir.

1990 yılından sonra yüksek harcamalar, düşük devalüasyonlar ve 1990 Körfez Savaşının etkileriyle Türkiye'de yüksek cari açıklar gerçekleşmiştir. Nitekim cari açık, 1992'de 0.97 milyar dolar ve 1993'de 6.43 milyar dolar olmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2004: 296). 1993'de açıklanan rekor cari açık sonucunda, uluslararası sermaye piyasalarında Türkiye'nin kredi notu düşürülmüş ve iç piyasada dövize olan ihtiyaç artmıştır (Şahin, 2007: 394).

1993 yılında yaşananlar Türkiye'de 1994 mali krizini tetiklemiş ve 5 Nisan Kararlarının açıklanması ile kriz tüm sektörleri etkisi altına almıştır. Doların serbest piyasada devalüasyonu, üretimde düşmeler ve fiyatlarda yükselmeler sonucu 1994'de halkın satın alma gücünün ciddi biçimde daralması, ithalat talebinin de daralmasına neden olmuştur. Bu yılda yapılan devalüasyonlarla ithalat yaklaşık olarak 29.4 milyardan 22.2 milyar dolara düşmüş ve ithalatımız %24.3 azalmıştır. İthalattaki bu düşüş, ihracattaki yaklaşık %17'lik artışla desteklenmiş ve bunlara paralel olarak dış ticaret açıklarında büyük azalmalar yaşanmıştır. Tüm bu yaşananlar sonucunda 1994 yılında Türkiye yaklaşık 2.6 milyar dolar fazla vermiştir (Şahin, 2007: 394–395).

1995 yılında iç talebin canlanmasıyla beraber iç kaynakların yanında dış kaynakların kullanılmasıyla TL'nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması ithalat lehine dış ticaret hacmini olumsuz etkileyen bir diğer faktör olmuştur. Bu durum dış ticaret dengesinin bozulmasında arttırıcı rol oynamıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 212–13). 1995 yılında ihracat %17.99, ithalat ise %56.19 oranında artmıştır. 1994 yılında 4.16 milyar dolar olan dış ticaret açığı artarak 13.15 milyar doları bulmuş ve buda 1994 yılında verilen cari fazladan sonra 1995 yılında yeniden 2.33 milyar dolar civarı cari açık

vermemize neden olmuştur. Bu gelişmeler 5 Nisan kararlarının dış açıkları kapatmada amacına ulaşmadığını, sadece 1994 yılında, olağandışı kontroller ve engellemeler nedeniyle dış açıkların küçültüldüğünü göstermiş ve Türkiye 1998 krizine kadar cari açık vermeye devam etmiştir (Şahin, 2007: 394–395).

1996 yılında Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesiyle Avrupa Birliğiyle gümrük politikaları eşitlenmiş ve diğer ülkelerle yapılan ticaretlerde Avrupa Birliği'nin gümrük tarifeleri uygulanmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 212). 1996 yılında ithalat ve ihracattaki artışı hizmetler dengesini yakalayamamıştır. Yıl içinde ithalat ve ihracat %21.68 ve %48 oranlarında artmış, hizmetler dengesinden elde edilen gelirlerde ise yaklaşık %30'luk bir düşüş yaşanmıştır. Bu nedenle 1996 yılındaki 2.43 milyar dolarlık cari açığın nedeni olarak dış ticaret dengesinden çok, hizmetler dengesi gibi diğer dengelerde yaşanan düşüşler gösterilebilir.

1997 yılında ise ihracat neredeyse sabit kalmış, ithalat 47.1 milyar doları bulmuştur. 1997 yılında hizmetler dengesi yaklaşık %63'lük artışla rekor düzeyde artış göstermiş ve 11 milyar dolara yaklaşmıştır.

1997 yılının ikinci yarısından itibaren Güney Doğu Asya ve Rusya'da kriz patlak vermiştir. Bu dönemde Güney Asya ülkelerinin ihracatlarını arttırmak için paralarını devalüe etmeleri ve ihracatta dumping uygulamaları, öte yandan tüm dünyada yaşanan genel talep daralması nedeniyle ülkeler arası rekabet artmıştır. Güneydoğu Asya krizi etkilerini Türkiye üzerinde 1998 yılının ikinci yarısından itibaren geç de olsa göstermiştir. Bu dönemde paralarını devalüe eden Asya ülkeleri ile Türkiye'nin rekabet gücü azalmıştır. 1998 yılının ikinci yarısından itibaren, söz konusu krizden önce tekstil sektörü, sonra otomotiv sanayi ve öteki sektörler etkilenmiştir (Şahin, 2007: 245). Bu dönemde yaşanan krizden Türkiye'nin dış ticaretinin etkilenmesi en çok Rusya ile olan ticari ilişkilerden kaynaklanmıştır. Nitekim Rusya 1997 yılında en çok ihracat yaptığımız ikinci ülke iken, 1998 yılının sonlarında en çok ihracat yapımız dördüncü ülke konumuna gelmiş ve döviz gelirlerimiz önemli ölçüde azalmıştır (DPT, [ty]: 14). 1998 yılında ihracat yaklaşık olarak %4, ithalat ise %5 gerilemiş ve dış ticaret hacmi daralmıştır. Bu dönemde ithalat ve ihracatın gerilemesi ve hizmetler dengesinin 2005 yılına kadarki en yüksek değerini almasıyla cari işlemler dengesi 2 milyar dolar fazla vermiştir.

1999 yılında dış dengenin gidişatını etkileyen iki önemli faktör vardır. Bunlardan ilki Asya Krizinin etkilerinin devam etmesi ikincisi ise Türkiye’de yaşanan deprem felaketi idi. Bu etkiler nedeniyle 1999 yılında ticarete, turizmde ve iç üretim sektörlerinde önemli daralmalar olmuştur (Şahin, 2007: 245). Bu dönemde yaşanan felaketin ihracata, ithalata ve hizmet gelirlerinde önemli yere sahip olan turizm gelirlerine önemli etkileri olmuştur. Hizmet gelirleri 1998 yılında 13.5 milyar dolar iken 1999 yılında %44.5’lik bir düşüşle 7.5 milyar dolara gerilemiştir. Bir başka hissedilir düşüş ise ithalat rakamlarında yaşanmış, ihracattaki azalma ise ithalata göre düşük kalmıştır. Bu yılsonunda dış ticaret dengesi 9 milyar dolara kadar gerilemiş fakat hizmetler dengesindeki hissedilir düşüş neticesinde cari açık yaklaşık bir milyar dolar olmuştur.

1998 yılında yaşanan Rusya krizi yurt dışı talebi daraltmış ve 1999 yılı Ağustos ayında yaşanan deprem ekonomideki olumsuz gidişi hızlandırmıştır. Bu yıl içinde iç talepteki canlanma, petrol fiyatlarındaki artış ve Türk lirasının özellikle Euro karşısında değerlenmesi, dış ticaret açığının artmasına yol açmıştır. 2000’li yıllara gelindiğinde Güney Doğu Asya, bavul ticareti ve turizm gelirlerinde önemli yere sahip olan Rusya’da toparlanma hızlanmıştır. İç talepteki canlanmanın önemli ölçüde ithalat ile karşılanması, uluslararası piyasalarda ham petrol ve demir çelik fiyatlarının hızla artması, 1999 yılında gerileyen ithalatın 2000 yılında hızla artmasına neden olmuştur. 2000 yılında ithalat %36.29 artarak 52.88 milyar dolar olmuştur. İthalattaki yüksek artış oranlarına karşın ihracattaki artış %6.18 olmuş ve 2000 yılında 30.82 milyar dolarlık ihracat yapılmıştır. İthalattaki yüksek artış, ihracattaki performans düşüklüğü bu dönemde yaklaşık olarak 22 milyar dolar ticaret açığı vermeye neden olmuştur. Önemli kalemleri turizm ve bavul ticareti olan hizmet gelirleri %51’lik artışa rağmen cari işlemler açığı yıl içinde giderek artarak Aralık ayı sonu itibariyle 1992–2000 yılları arasındaki en yüksek değerini alarak 10 milyar dolar ile rekor düzeye ulaşmıştır. 2001 yılında, 2000 yılının Kasım ayında başlayan finansal kriz, 11 Eylül’de ABD’de yaşanan terörist olaylar, Şubat ayında Türkiye’de yaşanan siyasal krizin etkileri cari işlemler dengesine en çok etki eden faktörler olmuştur. 2000 yılında canlanan ekonomi, Kasım ve Şubat krizleri sonrasında hızlı bir daralma sürecine girmiş, kriz sonrası dalgalanmaya bırakılan Türk lirası ise büyük ölçüde reel olarak değer kaybetmiştir. Bu gelişmeler sonucunda ithalat hızla gerilerken ihracatta artış gözlenmiştir. Bu dönemde ihracat yaklaşık 5 milyar dolar artmış, ithalatta ise 9 milyar dolarlık bir azalma yaşanmış ve azalmada petrol fiyatlarındaki düşüş önemli rol

oynamıştır. İthalat ve ihracattaki bu gelişmelerle dış ticaret açığı önemli ölçüde gerilemiş ve 2000 yılında kaydedilen 22 milyar dolardan, 3.5 milyar dolara gerilemiştir. Dış açığın önemli ölçüde daralması cari işlemler dengesinin 3.7 milyar dolar fazla vermesine neden olmuştur. 11 Eylül'de Amerika'da yaşanan terör olaylarının etkileri ise 2001 yılının son dönemlerinde görülmeye başlamış fakat dönemin mevsim itibariyle turizm açısından elverişli bir zaman olmaması nedeniyle turizm gelirlerimiz önemli ölçüde etkilenmemiştir (Tcmb, 2002: 14–57). Türkiye incelenen dönem itibariyle 2001 yılında sonra bir daha cari fazla vermemiş ve cari açık ülke için kronik hale gelmiştir.

2002 yılında gerçekleşen 0.62 milyar dolar cari açığın temel nedeni olarak ihracattaki artışın ithalattaki artışı yakalayamaması ve hizmetler dengesindeki gerileme gösterilebilir. 2002 yılında yurt içi talep gelişmeleri ve üretim artışı, dış ticaret üzerinde reel kur hareketleri ve dış ekonomik gelişmelerden daha etkili olmuştur. Sanayi üretiminin Mart ayından sonra yüksek oranlı artışlar kaydetmesi yılın ikinci çeyreğinden itibaren, özellikle üretime önemli girdi sağlayan ara malı ithalatını canlandırmıştır. Buna karşın, yurt içi yatırım ve tüketim talebinin oldukça kısıtlı kalması arz fazlasının yurt dışı piyasalara yönelmesine neden olmuştur. İhracatın esnek bir yapıya sahip olması ve yeni piyasalara kolayca kayabilmesi nedeniyle, dünya ekonomisinde gözlenen durgunluğun ihracat üzerindeki olumsuz etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Bu dönemde ülkeye gelen turist sayısı artmış, ABD'de yaşanan 11 Eylül terör olaylarının etkileri 2002 yılında hizmetler dengesinde görülmemiştir. Hizmetler dengesindeki %13 lük azalma gelen turist sayısındaki azalmadan değil ortalama harcamanın düşmesindedir (Tcmb, 2003: 48–53).

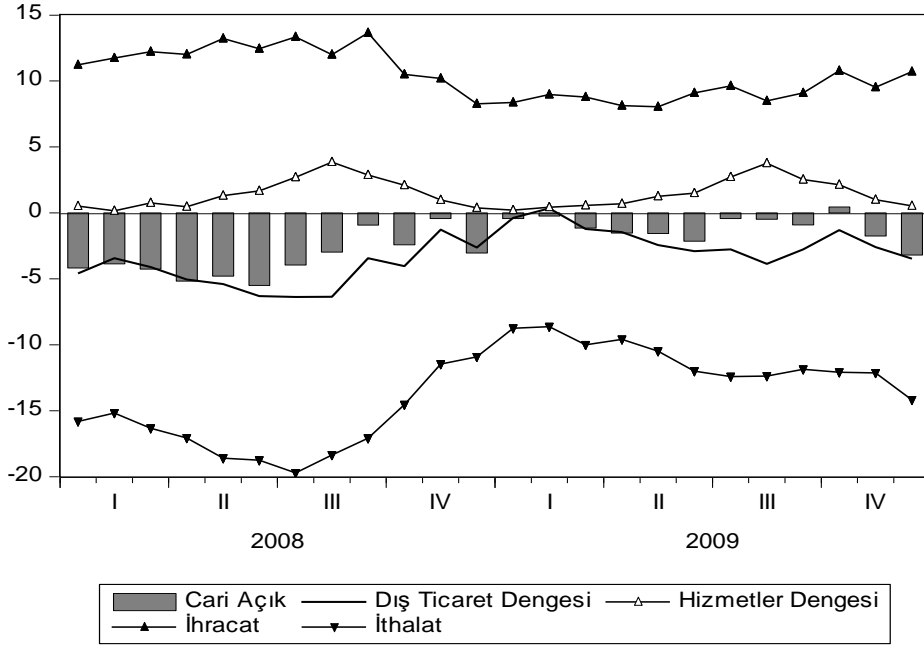
Dış ticarete 2002 yılında başlayan eğilim 2003 yılının ilk on bir ayında da devam etmiştir. Bu dönemde üretimde gözlenen artışların devam etmesi ve iç talep unsurlarındaki sınırlı artış dış ticaret üzerinde etkili olmuş ve Türk lirasındaki güçlenmenin devam etmesine karşın, üretim maliyetindeki gerileme nedeniyle, ihracat artışı sürmüştür. Sanayi üretiminin 2002 yılındaki artış eğilimini devam ettirmesi ve reel kurlarda gözlenen değerlenme, özellikle ara malı ve sermaye malı ithalat talebini artıran bir unsur olmuştur. 2003 yılında ithalat %39 ihracat ise %28.67 artmıştır. Bu dönemde ithalatın atmasında 2002 yılı sonlarında çıkan Irak Savaşı'nın petrol fiyatlarını arttırması etkili olmuştur (Tcmb, 2004: 48–54).

2003 yılı başında yaşanan Irak savaşının sona ermesi ve finansal piyasaların yeniden istikrara kavuşması sonucunda, faiz oranları gerilemiş ve Türk lirası değerlenmeye başlamıştır. Savaşın getirdiği durgunluk dönemi sona erince iç talepte artış gözlenmiş ve bundan dolayı, ara ve sermaye malı ithalatının yanı sıra tüketim malı ithalatında da yüksek oranda artışlar olmuştur. İthalatın ihracattan daha yüksek oranda artıyor olması, dış ticaret açığının artmasını devam ettirmiş, turizm gelirlerindeki hızlı artışa rağmen cari işlemler 2003 yılında 8 milyar ABD doları açık vermiştir. Turizm gelirlerindeki artışa rağmen hizmetler dengesinin bu dönemde azalması portföy yatırımı giderlerinden kaynaklanmıştır (Tcmb, 2005: 48).

2004 yılında iç tüketimdeki canlanma belirginleşmiş ve reel kurlardaki değerlenme eğilimi devam etmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, özellikle yılın ilk yarısında, ara ve sermaye malı ithalatının yanı sıra, tüketim malı ithalatında da yüksek oranlı artışlar olmuştur. 2004 yılında, yurt içi sanayi üretimindeki ve tüketim talebindeki artış ile yatırım harcamalarının hızlı yükselişi, ithalattaki artışı tetiklemiştir (Tcmb, 2005: 48–49). Yılsonunda 23 milyar doları bulan dış ticaret açıkları hizmetler dengesinde artışla hafiflemiş ve cari açık 14 milyar dolar civarı gerçekleşmiştir.

2005–2007 yılları arasında cari açık rakamları incelendiğinde cari işlemler dengesinin artan hızla açık vermeye devam ettiği görülür. 2005 yılında cari açık yaklaşık 22 milyar dolar iken 2007 yılında 38 milyar dolara yaklaşmıştır. 2008 yılı ise incelenen dönem boyunca ithalat, ihracat ve hizmet gelirleri açısından rekor seviyelere ulaşılan dönemdir. Ayrıca 2008 yılının son çeyreğinde patlak veren Küresel Kriz 2008 yılının son dönemlerinde ve 2009 yılında cari açığa yön veren etken oluşmuştur. Kriz döneminde ortaya çıkan belirsizlikler nedeniyle tüketiciler harcama kararlarını ertelemiş ve sonuç olarak iç ve dış talep daralmıştır. Grafik (2)'de aylık olarak sunulan dış ticaret ve cari açık rakamlarında bu etkiler daha belirgindir. Grafik (2)'de ithalat ve ihracat rakamlarına bakıldığında ithalatın ve ihracatın Ocak-Ağustos aylarında genel olarak artış gösterdiği, bu dönemden sonra ise ithalat ve ihracatın hızla azaldığı görülür. 2008 yılı Ağustos-Ocak döneminde ihracat %40, ithalat ise %36 oranında azalmıştır. Ancak 2008 yılının ilk dönemlerinde artan ihracat ve ithalatın cari açık üzerindeki etkilerini son dönemdeki düşüşler pek etkilememiştir. 2008 yılı sonunda dış ticaret açığı 53, cari açık ise 42 milyar dolar civarı gerçekleşmiştir.

Grafik 2 : 2008–2009 Yılları Dış Ticaret ve Cari Açık Göstergeleri (Milyar Dolar)

2008 yılının son üç aylık döneminden itibaren gerek iç ve dış talepteki daralmadan, gerek ham petrol ve demir çelik başta olmak üzere emtia fiyatlarındaki hızlı düşüşten dolayı hızla gerileyen ihracat ve ithalat, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren toparlanmaya başlamıştır. Toplam mal ihracatı 2009 yılında %22 oranında azalarak 110 milyar dolar, toplam mal ithalatı ise aynı dönemde %30 oranında azalarak yaklaşık 134 milyar dolara gerilemiştir. 2009 yılında dış ticaret açığı 24,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, cari açık ise 2008 yılına göre %68 azalarak 13 milyar dolar civarı gerçekleşmiştir (Tcmb, 2010: 34).

2010–2011 yılları arasında cari açık ve bileşenlerine bakıldığında, 2009 yılından sonra krizin etkilerinin yavaşlamasından itibaren, Türkiye'nin yeniden cari açık sorunuyla yüzleştiği görülür. 2011 yılına gelindiğinde ise sadece ilk iki dönemi kapsadığı halde 2011 yılı cari açık rakamları 2010 yılına yaklaşmıştır.

2.2. Cari Açık ve Büyüme İlişkisi

İktisadi büyüme reel GSYİH'ın zaman içinde sürekli artması anlamına gelir. İktisadi büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde

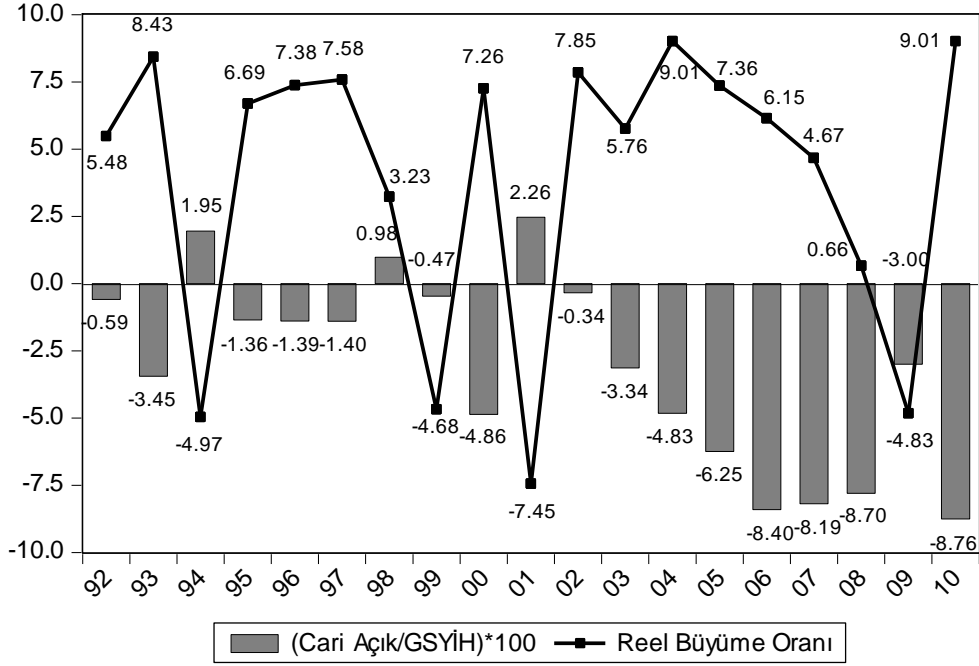
yükseltmenin tek yoludur. Bu nedenle tüm ülkelerin temel makro ekonomik hedeflerinin temelinde, hızlı iktisadi büyüme yatmaktadır (Ünsal, 2007: 14–15).

Gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artışlar ithalatı arttırır. Bunun iki tane nedeni vardır. Bunlardan birincisi, gayri safi yurtiçi hasıladaki artış dolayısıyla insanların gelir düzeylerinin artması ve ülke içinde üretilmeyen mal ve hizmetlere olan talebin artması ile açıklanır. İkincisi ise, ihracatın ithalata bağımlı olmasıyla açıklanır. Üretimde kullanılan yatırım ve ara mallarının yurtdışı kaynaklı olması ithalatı arttırır. Bu durumda ihracat ithalata paralel olarak gelişmez ise, dış ticaret açığı artar ve cari açık ortaya çıkar. Böylece artan ithalat dolayısıyla gayri safi yurtiçi hasıla içinde cari işlemler dengesinin payı artar. Ancak gayri safi yurtiçi hasıla artışıyla oluşan talep canlanması özel tüketim mallarına olan talebi arttırıyor ise ihracatı arttırıcı bir etkisi yoktur. Çünkü bu türden ithalat ülkeye katma değer sağlayacak yatırım ve ara malı değildir. Buda yüksek cari açıklara rağmen düşük büyümeye neden olur.

Cari işlemler açığı analiz edilirken dikkate alınan en önemli rasyolardan biri cari işlemler açığının gayri safi yurtiçi hasıla içindeki payıdır. Özellikle ülkeler arası karşılaştırma yaparken cari işlemler açığını mutlak değer olarak kıyaslamak doğru olmaz. Çünkü büyük ekonomilerinin daha büyük cari işlemler açığı olabilir, ancak kendi dinamikleri içerisinde sürdürülebilir bir düzeyde ise tehlike arz etmeyebilir. Dolayısıyla cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı cari dengenin ne kadar sürdürülebilir ve sağlıklı olduğuna dair sinyaller verir ve farklı ülkeleri birlikte incelerken daha doğru bir kıyaslama sağlar (Gülçiçek, 2007: 83).

Cari işlemler açığının büyümesi ekonominin dış borçlanma ihtiyacının arttığına bir göstergesidir. Bir ülkenin bir yıldan diğerine gayri safi yurtiçi hasıla büyümesine göre dış borçluluğunun daha fazla artması ülkenin borçlarını geri ödeyebilme gücünün sorgulanması gerekliliğini doğurur (Gülçiçek, 2007: 84). Bu nedenle cari açığın yurtiçi hasılaya oranının %4, %5 gibi oranları aşması ekonomik kriz belirtisi olarak algılanır.

Grafik 3 : Büyüme Oranları ve Cari Açık/GSYİH Oranları(1992–2010)

Grafik (3)'te cari açık/GSYİH ile büyüme oranları sunulmuştur. Grafik (3)'teki değerler incelendiğinde cari açık/GSYİH oranının pozitif olduğu yılların sadece ekonomik ve siyasal krizlere denk geldiği görülür. Bunların dışında cari açık/GSYİH oranının negatif olduğu her yıl büyüme oranları pozitif değer almıştır. Türkiye ekonomisinin yaşadığı krizlerden önceki cari açık/GSYİH oranlarına bakıldığında, bu oranların yaşanacak krizler için sinyal verdiği Grafik (3)'ten anlaşılabilir. 1992–2001 yılları arasında bu oranın en yüksek olduğu dönemler -3.45 ve -4.86 ile 1993 ve 2000 yıllarıdır. Yine 1992–2000 yılları arasındaki büyüme oranlarına bakıldığında iki yüksek büyüme oranı ile karşılaşılır ve bunlar yine cari açık/GSYİH oranının arttığı 1993 ve 2000 yıllarında gerçekleşen %8.43 ve %7.26'lık büyüme oranlarıdır. Ancak yüksek cari açık nedeniyle büyüme sürdürülebilir olmamış ve Türkiye 1993 ve 2000 yıllarından hemen sonra 1994 ve 2001 yıllarında ekonomik kriz yaşamıştır. Bu bağlamda 1993 ve 2000 yıllarında yükselen cari açık/GSYİH oranı bir nevi Türkiye'de yaşanacak krizler için işaret olmuştur. Yaşanan 1994 ve 2001 krizlerinde firmalar ve tüketiciler tüketim kararlarını ertelemiş ve krizlerden sonra 1995 ve 2002 yılların cari açık yeniden artmıştır.

1995–1997 yılları arasında büyüme artışları ile cari açık/GSYİH oranındaki azalmaların neredeyse paralel olduğu söylenebilir. Bu 3 yılda cari açık/GSYİH oranı küçük

azalışlar göstermiş, büyüme oranları da bu azalışlara paralel olarak artmıştır. Bu yıllar arasında gerçekleşen cari açıkların, ithalata dayalı ihracat ve üretim artışı ile ilgili olduğu söylenebilir. Grafik (3)'ten takip edileceği üzere cari açık/GSYİH oranı 2002–2008 yılları arasında yüksek hızda azalış göstermiştir. 2002 ve 2003 yılları için bu oran -0.34 ve -3.34 iken, 2007 ve 2008 yılları için -8.19 ve -8.70 olmuştur. 2002–2008 yılları arası büyüme rakamlarına bakıldığında ise ekonomide büyümenin var olduğu fakat 1992–2000 yılları arasındaki gibi büyüme artışlarının cari açılardaki artışa paralel olarak ilerlemediği görülür. 2002–2008 yılları arasında cari açıkta artış varken, büyüme oranlarında yavaşlama yaşanmıştır. Bu bağlamda yüksek cari açıklar 1992–2000 döneminde olduğu gibi ekonomik büyümeyi yani ekonomideki üretim artışını büyük ölçüde tetiklememiştir.

2008 yılının sonlarında ve 2009 yılında tamamen etkisini göstermeye başlayan Küresel Kriz ile birlikte cari açığın/GSYİH oranında kayda değer bir oranda küçülme yaşanmıştır. Bu dönemde cari açık ertelenen tüketim harcamalarına paralel olarak düşmüş ve büyümede keskin bir düşüş yaşayarak -4.83 civarına gerilemiştir. 2010 yılına gelindiğinde ise Türkiye'de cari açık rekor düzeye ulaşmış ve büyümede buna paralel bir seyir izleyerek 1992–2010 yılları arasındaki en yüksek değerini almıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CARİ İŞLEMLER DENGESİNİN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE LİTERATÜR TARAMASI

3.1. Yabancı Ülkeler İçin Literatür Taraması

Karunaratne (1988), cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belirleyicilerini 1977–1986 yıllarına ait makroekonomik değişkenlerle Avustralya için En Küçük Kareler (EKK) yöntemiyle açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada açıklayıcı değişken olarak; reel döviz kuru, kamu harcamaları/GSYİH, dış ticaret haddi, reel faiz oranı, büyüme oranı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında anlamlı bir ilişki söz konusu değildir.

Bahmani-Oskooee (1993), Karunaratne (1988)'den yola çıkarak cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belirleyicilerini Avustralya için yeniden test etmiş ve Avustralya'nın önemli ticaret partnerleri olan OECD ülkelerinden daha hızlı büyümesi durumunda cari açıklarının artacağını ileri sürmüştür.

Debelle ve Faruquee (1996), yatay kesit ve panel verilerle cari açığın uzun ve kısa dönem belirleyicilerini 1973–1993 yıllarını kapsayan veri setiyle 21 sanayileşmiş ülke için EKK yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada, uzun dönemde ülkelerin gelişme seviyesi ve nüfus yapısı, kısa dönemde ise reel döviz kuru ve dış ticaret hadlerindeki dalgalanmaların cari açık üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkelere göre daha fazla cari açık verdiği belirlenmiştir.

Bagnai ve Manzocchi (1999), 49 gelişmekte olan ülkenin cari işlemler dengesinin belirleyicilerini 1965–1994 yıllarına ait panel verilerle Kukla Değişkenli En Küçük Kareler (LSDV) ve En Yüksek Olabilirlik Tahmincisi (MLE) gibi tahmin teknikleriyle araştırmışlardır. Yapılan analizde Cari Açık/GSYİH oranı; büyüme hızı, bütçe dengesi/GSYİH, dış ticaret hadlerindeki değişimler, reel döviz kuru, dış borç/GSYİH gibi

değişkenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ile bütçe dengesi ve dış ticaret hadleri arasında pozitif, yüksek büyüme oranları ve dış borç arasında negatif ilişki vardır.

Chinn ve Prasad (2000), 1971–1995 yıllarını kapsayan verilerle 18 sanayileşmiş ve 71 gelişmekte olan ülke için cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranının orta vadeli belirleyicilerini Sabit Etkiler Modeli (FEM) ve EKK kullanarak yatay kesit ve panel verilerle test etmişlerdir. Yapılan analizlerde cari açığın belirleyicileri; tüm ülkeler için, sanayileşmiş ülkeler için ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yatay kesit sonuçlarından elde edilen bulgulara göre;

- Büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında sadece sanayileşmiş ülkelerde güçlü pozitif ilişki tespit edilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ve tüm ülkelerin dahil edildiği veri gruplarında ise büyüme oranı katsayısı istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.
- Bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde pozitif ilişki tespit edilmiştir.
- Sanayileşmiş ülkelerde net yabancı varlıkların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ile cari işlemler dengesi arasında pozitif ilişki vardır.
- Genç bağımlılık oranı($[15 \text{ yaşın altındaki nüfus}]/[15-65 \text{ yaş arası nüfus}]$) ile gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengesi arasında negatif bir ilişkiye rastlanmış ve yüksek genç bağımlılık oranlarının gelişmekte olan ülkelerde yüksek cari açıklara neden olduğu tespit edilmiştir. Yetişkin bağımlılık oranı ($(65 \text{ yaşın üstündeki nüfus})/(15-65 \text{ yaş arası nüfus})$) ile cari işlemler dengesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.
- Finansal derinlik ($M2 \text{ para arzı}/(\text{gayri safi yurtiçi hasıla})$) ile cari işlemler dengesi arasında -sanayileşmiş ülkeler hariç- pozitif ilişki tespit edilmiştir.
- Dış ticaret hadlerindeki değişimler ile gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengesi arasında pozitif, sanayileşmiş ülkelerde ise negatif ilişki tespit edilmiştir.

Yapılan panel veri analizlerine göre ise;

- Büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında tüm veri grupları için anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Bütçe dengesi ile cari işlemler dengesi arasında gelişmekte olan ülkelerde pozitif ilişki tespit edilmiş ve bütçe dengesindeki %1’lik bir artışın cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranını %0,4 oranında arttırdığı belirtilmiştir.
- Hem gelişmekte olan hem de sanayileşmiş ülkelerde, genç bağımlılık oranı ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki tespit edilmiştir.
- Sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerde net yabancı varlıklarla cari işlemler dengesi arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.
- Finansal derinlik ile cari işlemler dengesi arasında sanayileşmiş ülkeler hariç pozitif ilişki vardır.
- Dış ticaret hadlerindeki değişimler ile gelişmekte olan ülkelerin cari işlemler dengesi arasında pozitif ilişki vardır.

Calderon ve diğerleri (2001), 30 Afrika ülkesi ve 34 gelişmekte olan toplam 64 ülke için cari açığın belirleyicilerini panel veri setiyle Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) ile 1975–1995 yılları için test etmişlerdir. Calderon ve diğerleri (2001), gelişmekte olan ülkelerin aksine, Afrika ülkelerinde büyüme oranının cari açık ile pozitif ilişki içinde olduğunu bunun da farklı gelir esnekliklerinden kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Ampirik sonuçlara göre büyüme oranlarındaki %1’lik bir artış cari açığa %0,22 bir azalışa neden olmaktadır.

Bir başka çalışmada Calderon ve diğerleri (1999), gelişmekte olan 44 ülke için cari açığın yurt içi ve uluslararası belirleyicilerini 1966–1994 yılları için GMM yöntemi ile test etmişlerdir. Çalışmada cari açığın belirleyicileri olarak cari açığın bir dönem gecikmesi, büyüme oranı, reel döviz kuru, dış ticaret hadleri, sanayileşmiş ülkelerin büyüme oranları, uluslararası faiz oranları, demografik faktörler, makroekonomik belirsizlik olarak enflasyon oranları, kamu kesimi tasarruf oranları, özel kesim tasarruf oranları ve kukla değişkenlerle ifade edilen ödemeler dengesi kısıtlamaları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan cari açık serisi ise harcanabilir gelire (GNDI) bölünerek standardize edilmiştir. Calderon ve diğerleri (1999);

- Büyüme oranındaki artışın, cari açığı arttırdığını vurgulayarak büyüme oranındaki %1'lik bir artışın cari açıktaki %0,33'lük bir artışa neden olduğunu belirtmişlerdir. Elde edilen bu sonuç, Calderon ve diğerleri (2001) ile çelişmektedir.
- Sanayileşmiş ülkelerdeki büyüme oranındaki artışın, gelişmekte olan ülkelerin cari açığını azalttığını ve sanayileşmiş ülkelerdeki %1'lik bir büyüme artışının, gelişmekte olan ülkelerin cari açığında %0,66'luk bir azalmaya neden olduğunu tespit etmişlerdir.
- Kamu tasarruf oranlarındaki artışın cari açıkları hafiflettiğini özel tasarruf oranlarındaki artışların ise cari açıkları etkilemediğini vurgulamışlardır.
- Ödemeler dengesi kısıt katsayısının pozitif, fakat istatistiksel olarak anlamsız olduğunu ifade etmişlerdir.
- Uluslararası faiz oranları ile cari açık arasında negatif anlamlı ilişki olduğunu ve faiz oranlarındaki %1'lik bir artışın cari açıkları %0,11 azalttığını ileri sürmüşlerdir.
- Cari açık ile dış ticaret hadleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ve dış ticaret hadlerindeki %10'luk bir artışın, cari açıkları %0,27 azalttığını ortaya koymuşlardır.
- Son olarak, reel döviz kuru ile cari açık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu, fakat ekonomik olarak katsayısının düşük olduğunu ve buna göre reel döviz kurunda %10'luk bir artışın, cari açıkları %0,57 azalttığını tespit etmişlerdir.

Kandil ve Greene (2002), konjonktürel faktörlerin Amerika Birleşik Devletlerinin ödemeler dengesinde meydana getireceği etkileri 1960–2000 dönemi için Johansen-Juselius koentegrasyon, VEC ve indirgenmiş modeller kullanılarak araştırmıştır. Çalışmada bu etkiler reel GSYİH, GSYİH deflatörü, petrol ihraç eden ülkelerin ham petrol fiyat indeksi, reel döviz kuru, gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızları ve sanayileşmiş ülkelerin büyüme hızları gibi değişkenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan koentegrasyon analizine sadece yurtiçi değişkenler dahil edilmiş ve büyüme hızı, reel efektif döviz kuru ve ham petrol fiyat indeksi ile cari işlemler dengesi arasında negatif uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. İndirgenmiş modellerle yapılan testlere dahil edilen diğer ülkelerin büyüme hızları gerçek değerleri yerine; beklenen değeri, pozitif şok ve negatif

şok gibi 3 bileşene ayrılarak analize dahil edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre; reel döviz kuru ve reel GSYİH’da meydana gelen artışların cari açıkları arttırdığı ve sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme oranlarındaki değişmelerin şaşırtıcı bir şekilde cari işlemler dengesi üzerinde önemli bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle de Amerika Birleşik Devletlerinin cari işlemler dengesi üzerinde gelişmekte olan ve sanayileşmiş ülkelerinin büyüme hızlarından daha çok, reel GSYİH ve reel döviz kuru gibi yurtiçi değişkenlerin daha belirleyici olduğu vurgulanmıştır.

Zanghieri (2004), 1990–2003 dönemi için çalışmanın yapıldığı yıl itibariyle Avrupa Birliğine yeni üye olan 10 ülke için cari işlemler dengesinin uzun ve kısa dönem belirleyicilerini FEM ve GMM gibi yöntemlerle araştırmıştır. Zanghieri, kısa dönemde cari işlemler dengesi ile kamu açıkları ve büyüme arasında pozitif, finansal derinleşme oranı ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Uzun dönemde ise cari işlemler dengesinin sadece yaşlı bağımlılık oranı ve dış borç/GSYİH oranı ile istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde açıklandığını belirtmişlerdir. Zanghieri (2004)’de elde edilen bu sonuçlar, Chinn ve Prasad (2000)’ın ulaştığı bulgular ile tutarlıdır.

Herrmann ve Jochem (2005), 1994–2004 yılları için çalışmanın yapıldığı yıl itibariyle Avrupa Birliğinin yeni üyesi olan sekiz Orta ve Doğu Avrupa ülkesi için cari açığın belirleyicilerini panel verilerle Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK (FGLS) ve Araç Değişkenler (IV) gibi yöntemlerle araştırmışlardır. Çalışmada cari açığın belirleyicileri olarak; kişi başına GSYİH, bütçe dengesi, yatırım harcamaları, reel döviz kuru gibi değişkenler kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; incelenilen dönem boyunca cari açıklara büyük ölçüde ülkelerin gelişme düzeyleri yön vermektedir.

Aristovnik (2006), Doğu Avrupa ve eski Sovyet ülkelerinden 26 ülke için cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belirleyicilerini 1992–2003 dönemine ait panel verilerle; LSDV, FGLS, OLS-PCSE, GMM gibi tahmin teknikleriyle araştırmıştır. Elde edilen ampirik bulgulara göre;

- Büyüme oranındaki artışların cari açıkları genişlettiği ve büyüme oranındaki %1’lik bir artışın cari açıktaki %0,54’lük bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bu sonuç, Calderon ve diğerleri (1999) ile uyumluluk göstermektedir.

- Çalışmada kullanılan 15 Avrupa ülkesine ait büyüme oranının ise cari açıkları azalttığı ve büyüme oranındaki %1’lik bir artışın cari açıkları %0,75 ile %1,25 oranında azalttığı belirtilmiştir.
- Çalışmada ayrıca cari açık ile nispi gelir, kamu dengesi, reel döviz kuru, dış ticaret hadleri arasında pozitif, bağımlılık oranı ve dış açıklık oranı ile negatif ilişki tespit edilmiştir.

Hassan (2006), cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belirleyicilerini 1976–2002 yıllarına ait verilerle Bangladeş ekonomisi için koentegrasyon ve hata düzeltme modeli ile araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; hem uzun hem de kısa dönemde cari açığa en çok etki eden faktörlerin dış ticaret hadleri, ihracat ve uluslararası faiz oranlarıdır. Elde edilen parametrelerin tutarlığı ise CUSUMQ testi yardımı ile test edilmiş ve tutarlı oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan ekonomik büyümenin katsayısı hem istatistiksel hem de ekonomik olarak anlamsız bulunmuştur.

Bir diğer çalışmada Aristovnik (2007), Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)’dan 17 ülke için cari açığın orta ve kısa dönem belirleyicilerini yıllık verilerle 1971–2005 dönemi için panel veri seti ile test etmiştir. Çalışmada, cari açığın bir dönem gecikmesi, Yurtiçi Yatırımlar/GSYİH oranını, finansal derinleşme ölçütü olarak M2/GSYİH, kamu harcamaları/GSYİH, mal ve hizmet İhracatı/GSYİH, net yabancı sermaye yatırımları/GSYİH, GSYİH büyüme hızı, nispi gelir, ham petrol fiyatları, yüksek gelirli OECD ülkelerinin büyüme oranları ve uluslararası faiz oranları gibi çok sayıda açıklayıcı değişken kullanılmıştır. Aristovnik (2007)’de kullanılan EKK, LSDV, FGLS, GMM-IV, gibi çeşitli tahmin yöntemlerine göre;

- Yüksek büyüme hızının yabancı mal ve hizmetlere talebi arttırmayarak; cari işlemler dengesini iyileştirdiği ve büyüme hızındaki %1’lik artışın cari işlemler dengesinde %0,44 ile %0,63 arasında iyileştirici etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yüksek cari fazlaların bölgedeki ülkelerin büyüme performansını arttırdığı vurgulanmıştır. İleri sürülen bu görüş, Calderon ve diğerleri (2001) ile tutarlıdır.

- Kamu harcamaları ile cari denge arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve kamu harcamalarındaki %1’lik bir yükselişin cari işlemler dengesinde %0,20 ile %0,46 arasında kötüleşmeye neden olduğu belirlenmiştir. Kamu harcamaları katsayısının negatif işaretli olması ile MENA’ da ikiz açıklar hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.
- Yüksek gelirli OECD ülkelerinin büyüme oranlarının cari açıkları azalttığı ve büyüme oranındaki %1’lik bir artışın, cari açıklarda %1.18 ile %1.36 arasında iyileşmelere neden olduğu belirtilmiştir.
- Net yabancı sermaye yatırımları ile cari denge arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve net yabancı sermaye yatırımlarında meydana gelen %1’lik bir artışın %0,6 ile %0,70 arasında cari açıkları azalttığı saptanmıştır.

Osakwe ve Verick (2007), 1970–2005 yılları için Sahra Altı 38 ülkenin cari açık verme olasılıklarını probit modelini kullanarak açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmada probit modelinin bağımlı değişkeni Cari Açık/GSYİH>-%5 olan ülkeler için 1, diğer durumda ise 0 şeklinde tanımlanmıştır. Reel GSYİH ve dışa açıklık oranında meydana gelen artışlar ile zayıf demokratik rejimlerin -%5’in üzerinde cari açık verme olasılığını arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca OECD ülkelerinin büyüme oranındaki artışın, Sahra Altı ülkelerin ihracat mallarına olan talebi arttırarak cari açık verme olasılığını düşürdüğü belirtilmiştir.

Morsy (2009), petrol ihraç eden 28 ülkede cari işlemler dengesinin belirleyicilerini panel verilerle Panel EKK, FEM ve GMM yöntemlerini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Çalışmada kullanılan FEM ve GMM yöntemleri sonuçlarına göre; bütçe dengesi, petrol fiyatları, bağımlılık oranı, petrol üretim aşaması gibi değişkenler cari açık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler meydana getirirken, ekonomik büyüme ve nispi gelir istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Ekonomik büyüme ve nispi gelirin cari açık üzerinde etkisiz olduğunu gösteren bu sonuçlar, Debelle ve Faruqee (1996) ile tutarsızdır.

Yang (2011), 1980–2009 yıllarına ait verilerle cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranının belirleyicilerini Çin, Hong-Kong, Hindistan, Kore, Malezya, Singapur, Filipinler, Tayland için Johansen-Juselius Koentegrasyon, VAR ve VEC gibi yöntemler kullanarak araştırmıştır. Johansen-Juselius Koentegrasyon testi sonuçlarına

göre, tüm ülkelerde cari denge, reel döviz kuru, net dış varlıklar, dış açıklık oranı ve yurtiçi nispi gelirin (İlgili Ülke Reel GSYİH)/(ABD'nin Reel GSYİH) koentegre oldukları belirtilmiştir. Elde edilen uzun dönem katsayılarına göre yurtiçi nispi gelir ile cari denge arasında Singapur için pozitif; Hindistan, Kore, Malezya, Tayland için negatif bir ilişki söz konusudur. Bu sonuçlara göre Hindistan, Kore, Malezya ve Tayland'ın reel GSYİH'si ABD reel GSYİH'sinin %1 altında olduğu zaman, cari işlemler dengesi %0,137 ile %0,547 arasında iyileşmektedir.

Medina ve diğerleri (2010), 33 gelişmekte olan ülkenin cari işlemler dengesinin bileşenlerini 1970–2008 yıllarını kapsayan verilerle panel EKK ile belirlemişlerdir. Petrol fiyatlarındaki artışların cari işlemler dengesini kötüleştirdiği ve petrol fiyatlarındaki artışların cari işlemler dengesinde %0,2 ile %0,4 arasında kötüleşmelere neden olacağı belirtilmiştir. Genç bağımlılık oranları ile cari işlemler dengesi arasında anlamlı negatif ilişki tespit edildiği halde, yaş bağımlılık oranı ile cari işlemler dengesi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur. Kişi başına GSYİH büyümesi ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki tespit edilmiş ve kişi başına GSYİH %1 büyüdüğü zaman cari işlemler dengesinin ortalama %0,2 kötüleşeceği vurgulanmıştır.

Malik ve diğerleri (2010), Pakistan ekonomisine ait 1972–2007 dönemini kapsayan yıllık veri setiyle turist sayısı ve büyüme oranının cari açık üzerindeki etkilerini Johansen koentegrasyon, Hata Düzeltme Modeli (ECM) ve Granger Nedensellik yöntemleriyle test etmişlerdir. Çalışmada uzun dönem ilişkisini belirlemek için yapılan Johansen koentegrasyon analizine göre değişkenler arasında uzun dönemli ilişki söz konusudur. Granger Nedensellik testi sonuçlarına göre ise cari açıktan büyüme oranına tek yönlü, turist sayısından ise hem cari açığa hem de büyüme oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.

Jaumotte ve Sodsriwiboon (2010), Güney Avrupa (SEA)'nın cari işlemler dengesinin bileşenlerini ve Parasal Birlik (EMU) ile Kuzey Avrupa Bölgesinin (NEA) Güney Avrupa'nın cari işlemler dengesinde meydana getirdiği etkileri 49 ülkeye ait veri setiyle 1973–2008 yılları için araştırmışlardır. Finansal liberalizasyonun cari işlemler dengesini zayıflattığı, parasal birliğin Kuzey Avrupa ülkeleri için cari işlemler dengesinde pozitif, Güney Avrupa ülkeleri için negatif bir etki yarattığı fakat istatistiksel olarak

anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada büyüme göstergesi olarak kullanılan kişi başına GSYİH istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Cheung ve diğeri (2010), otuzu OECD ve altmış dördü gelişmekte olan ülke olmak üzere toplam doksan dört ülkenin cari işlemler dengesinin belirleyicilerini 1973–2008 yıllarını kapsayan verilerle panel EKK ve GMM gibi tekniklerle araştırmışlardır. Ampirik sonuçlara göre, orta vadede kişi başına reel GSYİH ile cari denge arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, kısa dönemde kişi başına reel GSYİH ile cari denge arasında pozitif ilişki vardır.

Brzozowski ve Prusty (2011), 1981–2009 yılları için panel verilerle Türkiye'nin de dahil olduğu 175 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede GSYİH volatilitésinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini FEM ve EKK kullanarak araştırmıştır. Elde edilen bulgulara göre cari işlemler dengesi hem kısa hem de uzun dönemde kişi başına nispi gelir ve dış ticaret hadleri volatilitési ile pozitif; yaş bağımlılık oranıyla negatif ilişkilidir. Büyüme oranı ise cari işlemler dengesi ile kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif ilişkilidir. GSYİH volatilitésinin cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri ise düşük gelirli ülkelerde negatif, yüksek gelirli ülkelerde ise pozitifdir.

Coricelli ve Wörgötter (2012), toplam faktör verimlilik artışlarının ve diğeri makroekonomik değışkenlerin cari işlemler dengesinde meydana getireceğı uzun ve kısa dönemli etkileri 1970–2007 yılları için OECD ve Almanya için araştırmıştır. OECD için yapılan panel veri analizlerine göre; reel faiz oranları ve bütçe dengesi ile cari denge arasında pozitif ilişki tespit edilmiş, kişi başına GSYİH'daki değışimlerin ise cari denge üzerindeki etkileri sadece kısa dönemle sınırlı kalmıştır. Çalışmada ayrıca OECD ülkelerinde üretim sektöründe meydana gelecek verimlilik artışlarının, hizmet sektöründe meydana gelecek olan verimlilik artışlarından daha fazla cari dengede iyileşme meydana getireceğı belirtilmiştir. Almanya için ise uzun dönemde hizmet verimliliğı ile cari denge arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiş; üretim sektörü verimlilik artışları, kişi başına GSYİH'daki değışimler ile cari denge arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Tablo 3 : Yabancı Ülkeler İçin Literatür Tablosu

Çalışma	Dönemi	Yöntem	Sonuç
	Ülke		
Karunaratne (1988)	1977–1986 (Çeyrek Dönemlik)	EKK ¹	Büyüme ile cari açık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
	Avustralya		
Bahmani-Oskooee (1993)	1977–1986 (Çeyrek Dönemlik)	EKK ¹	Avustralya'nın OECD ülkelerinden daha hızlı büyümesi durumunda cari açıklarının artacağını tespit edilmiştir.
	Avustralya		
Debelle ve Faruqee (1996)	1973–1993 (Yıllık)	EKK ¹	Gelişme seviyesi daha fazla olan ülkelerin, gelişme seviyesi düşük olan ülkelere göre daha fazla cari verdiği tespit edilmiştir.
	21 sanayileşmiş ülke		
Bagnai ve Manzocchi (1999)	1965–1994 (Yıllık)	LSDV ² , MLE ³	Yüksek büyüme oranları ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki vardır.
	49 gelişmekte olan ülke		
Chinn ve Prasad (2000)	1971–1995 (Yıllık)	FEM ⁴ , EKK ¹	Büyüme oranı ile cari işlemler dengesi arasında sadece sanayileşmiş ülkelerde pozitif ilişki vardır. Gelişmekte olan ülkeler ve tüm ülkelerin dahil edildiği veri gruplarında ise büyüme oranı ile cari açık arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
	18 sanayileşmiş, 71 gelişmekte olan ülke		
Calderon ve diğerleri (2001)	1965–1994 (Yıllık)	GMM ⁵	Afrika ülkelerinde büyüme oranında meydana gelecek artışlar cari açıkları azaltmaktadır.
	30 Afrika, 34 gelişmekte olan ülke		
Calderon ve diğerleri (1999)	1966–1994 (Yıllık)	GMM ⁵	Büyüme oranlarındaki artışlar cari açıkları arttırmaktadır.
	44 gelişmekte olan ülke		
Kandil ve Greene (2002)	1960–2000 (Yıllık)	Koenteg-rasyon, VEC ⁶	ABD'de cari açık, dış ülke büyüme oranlarından çok, yurtiçi büyüme oranları ile ilişkilidir.
	ABD		
Zanghieri (2004)	1990–2003 (Yıllık)	FEM ⁴ , GMM ⁵	Kısa dönemde cari işlemler dengesi ile büyüme oranları arasında pozitif ilişki vardır. Uzun dönemde ise anlamlı bir ilişki yoktur.
	AB'ye yeni üye 10 ülke		
Herrmann ve Jochem (2005)	1994–2004 (Çeyrek Dönem)	FGLS ⁷ IV ⁸	Cari açıklara büyük ölçüde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yön vermektedir.
	Sekiz orta ve doğu Avrupa ülkesi		
Aristovnik (2006)	1992–2003 (Yıllık)	LSDV ² , FGLS, OLS- PCSE, GMM ⁵	Büyüme oranındaki artışlar cari açıkları genişletmektedir.
	Eski sovyet ülkelerinden 26 ülke		
Hassan (2006)	1976–2002 (Yıllık)	Koenteg-rasyon, VEC ⁶	Cari açık ile büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
	Bangladeş		

Tablo 3'ün devamı

Aristovnik (2007)	1971–2005 (Yıllık)	EKK ¹ , LSDV ² , FGLS ⁷ , GMM ⁵	Büyüme oranlarındaki artışlar cari açıkları azaltmaktadır.
	Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan 17 ülke		
Osakwe ve Verick (2007)	1970–2005 (Yıllık)	Probit	OECD ülkelerindeki büyüme artışları Sahra Altı ülkelerin ihracat mallarına olan talebi arttırarak, cari açık vermek olasılığını düşürdüğü belirtilmiştir.
	Sahra altı 38 ülke		
Morsy (2009)	1970–2006 (Yıllık)	Panel EKK ¹ FEM ⁴ , GMM ⁵	Ekonomik büyüme ile cari açık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
	28 petrol ihraççısı ülke		
Yang (2011)	1980–2009 (Çeyrek Dönemlik)	VAR ⁸ , VEC ⁶	Hindistan, Kore, Malezya, Singapur, Tayland'ın reel GSYİH'si ABD reel GSYİH'sinin %1 altında olduğu zaman, cari işlemler dengesi %0.137 ile %0.547 arasında iyileşmektedir.
	8 Gelişen Asya ekonomisi		
Medina ve diğerleri (2010)	1970–2008 (Yıllık)	Panel EKK ¹	Kişi başına GSYİH büyümesi ile cari işlemler dengesi arasında negatif ilişki vardır.
	33 Gelişmekte olan ülke		
Malik ve diğerleri (2010)	1972–2007 (Yıllık)	Koenteg- rasyon, VEC ⁶ , Granger Neden- sellik	Cari açıktan büyüme oranına tek yönlü nedensellik vardır.
	Pakistan		
Jaumotte ve Sodriwiboon (2010)	1973–2008	EKK ¹	Kişi başına GSYİH ile cari açık arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
	Güney Avrupa ülkeleri		
Cheung ve diğerleri (2010)	1973–2008	EKK ¹ , GMM ⁵	Orta vadede kişi başına reel GSYİH ile cari denge arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmezken, kısa dönemde ise kişi başına reel GSYİH ile cari denge arasında pozitif ilişki vardır.
	30 OECD ülkesi ile 64 gelişmekte olan ülke		
Brzozowski ve Prusty (2011)	1981–2009 (Yıllık)	FEM ⁴ , EKK ¹	Büyüme oranı ise cari işlemler dengesi ile kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif ilişkilidir.
	175 ülke		
Coricelli ve Wörgötter (2012)	1970–2007 (Yıllık)	EKK ¹	Kişi başına GSYİH'deki değişmelerin OECD ülkeleri için cari açık üzerimde etkisi düşüktür.
	OECD		
1:En Küçük Kareler Yöntemi, 2:Kukla Değişkenli En Küçük Kareler, 3:En Yüksek Olabilirlik Tahmincisi, 4:Sabit Etkiler Modeli, 5:Genelleştirilmiş Momentler Metodu, 6: Hata Düzeltme Modeli 7: Uygulanabilir Genelleştirilmiş EKK, 8: Vektör Otoregresyon			

Cari açık büyüme ilişkisini inceleyen yabancı literatür toplu olarak incelediği zaman çeşitli sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bunlar sonuçlar; büyüme oranlarının cari açıkları tetiklediği veya arttırdığı, cari açık ve büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı ve büyüme oranlarının cari açıkları arttırmayıp azalttığı olmak üzere üç grupta

toplanabilir. Büyüme oranlarının cari açıkları arttırdığı yönündeki bulgular Bahmani-Oskooee (1993), Debelle ve Faruquee (1996), Bagnai ve Manzocchi (1999), Calderon ve diğerleri (1999), Kandil ve Greene (2002) cari açık ve büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı yönündeki bulgular Hassan (2006), Jaumotte ve Sodsriwiboon (2010), Morsy (2009), Chinn ve Prasad (2000) büyüme oranlarının cari açıkları arttırdığı yönündeki bulgular ise Calderon ve diğerleri (2001), Aristovnik (2007) gibi çalışmalar tarafından desteklenmektedir.

3.2. Türkiye İçin Literatür Taraması

Eken (1990), cari işlemler dengesinin belirleyicilerini üçer aylık verilerle 1980–1988 yılları için EKK yöntemiyle araştırmıştır. İthalat için bulunan yüksek gelir esnekliklerinin Türkiye ekonomisinin ithalata bağımlılığının bir göstergesi olduğunu vurgulayan Eken (1990), yüksek büyüme hızlarında ödemeler dengesi problemlerinin ortaya çıkabileceği ifade etmiştir. Ayrıca, dış ticaret görelî fiyatlarının belirleyicisi olan döviz kurlarının dış ticaret hacmini etkilemede öneme sahip olduğunu ve Türk lirasında meydana gelecek bir değer kaybının dış ticaret dengesinde iyileşmelere yol açacağını vurgulamıştır.

Kasman ve diğerleri (2005), Türkiye için büyüme ve reel döviz kurunun cari açık üzerindeki uzun ve kısa dönem etkilerini 1984:1–2004:3 dönemlerini kapsayan veri setiyle incelemiştir. Çalışmada uzun dönem etkilerin incelenmesi için, değişkenlerin bütünleşme derecelerini dikkate almayan sınır testi kullanılmış ve elde edilen bulgulara göre cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve büyüme arasında uzun dönem ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Uzun dönem ilişkisinin şiddetinin belirlenmesi için ARDL modelleriyle uzun dönem katsayıları hesaplanmış ve 1984:01–2004:03 döneminde, ekonomi %1 oranında büyüdüğünde, reel döviz kuru sabitken, cari işlemler dengesinin ortalama 2.2 milyar ABD doları azalacağı tespit edilmiştir. Reel döviz kuru yüzde 1 arttığında (TL yüzde 1 oranında değer kazandığında) ise, ekonominin büyüme oranı sabitken, cari işlemler dengesinin ortalama 3,7 milyar ABD doları açık verdiği belirtilmiştir. Kısa dönem etkilerin belirlenmesi için kullanılan hata düzeltme modeli (VEC) sonuçlarına göre ise cari işlemler dengesi, büyüme ve reel döviz kuru arasındaki uzun dönemli dengeden sapma, 6 aydan kısa bir sürede düzelebilmektedir.

1991–2004 yılları için çeyrek dönemlik veriler kullanarak cari işlemler dengesi ile AB 15 ülkelerinin ortalama GSYİH'i, reel GSYİH, reel döviz kuru, dünya ham petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi Türkiye için araştıran Karabulut ve Danişoğlu (2006), yapmış oldukları Johansen koentegrasyon testine göre tüm değişkenlerin koentegre olduklarını tespit etmişlerdir. Ayrıca kullanılan VEC modeli sonuçlarına göre, AB 15 ülkelerinin ortalama GSYİH'i ile cari açık arasında negatif bir ilişki vardır ve AB 15 ülkelerindeki

büyüme oranları cari açığı azaltmaktadır. Reel döviz kuru ile cari açık arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiş, fakat reel döviz kuru ile GSYİH arasında negatif bir ilişki olduğu ve dolayısıyla uzun dönemde reel döviz kurunun cari açığı değil GSYİH'i etkilediği belirtilmiştir.

Erkılıç (2006), 1980–2005 ve 1987:1–2005:4 dönemleri için cari açığın belirleyicilerini EKK ve VAR analizi ile yıllık ve mevsimsellikten arındırılmış üçer aylık veri setiyle test etmiştir. Gerek EKK tahmin sonuçlarında gerekse etki-tepki analizinde, cari açık ile dış ülkeler büyüme göstergesi olarak seçilen G7 ve AB15 ülkeleri GSYİH büyüme oranları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cari işlemler dengesi ile yurtiçi büyüme arasında hem yıllık hem de aylık serilerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Erbaykal (2007), Türkiye'nin 1987:01–2006:03 dönemlerine ait GSYİH, reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesi verilerini kullanarak cari açığın nedensellik boyutunu Toda ve Yamamoto nedensellik analizi ile incelemiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan zaman serileri Tramo-Seats yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Toda ve Yamamoto nedensellik analizi çerçevesinde elde edilen sonuçlara göre hem ekonomik büyüme hem de döviz kuru cari açığın nedenidir. Diğer taraftan cari açıktan ekonomik büyümeye ve döviz kuruna doğru ise herhangi bir nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

Telatar ve Terzi (2009), ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı arasındaki ilişkiyi üçer aylık verilerle 1991:4–2005:4 dönemi için Granger nedensellik ve VAR analizleri ile araştırmışlardır. Granger nedensellik testinden elde edilen sonuçlara göre, büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ve negatif bir nedensellik vardır. Varyans ayrıştırma sonuçlarına göre ise; sekizinci dönem sonunda cari işlemler dengesindeki bir birimlik şokun yaklaşık %30'u büyüme oranı tarafından açıklanırken %70'i kendisi tarafından açıklanmaktadır.

Lebe ve diğerleri (2009), 1997:2–2007:3 dönemine ait verilerle reel döviz kuru ve büyümenin cari açık üzerindeki etkilerini VAR, etki tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırma gibi yöntemlerle Türkiye ve Romanya için araştırmışlardır. Çalışmada kullanılan seriler Tramo-Seats yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Elde edilen

ampirik sonuçlara göre, ekonomik büyüme Türkiye ve Romanya için cari açığın temel belirleyicisidir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), 1975–2009 yıllarına ait yıllık verilerle Türkiye’de enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini Johansen koentegrasyon analizi ve VEC ile analiz etmişlerdir. Elde edilen uygun sonuçlar doğrultusunda enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğu Johansen koentegrasyon ile belirlenmiştir. VEC ile de büyüme arttıkça enerji tüketiminde artış meydana geleceği, enerji tüketiminde ki artışın ise cari açığı arttırıcı etki yapacağı sonucuna varılmıştır.

1988–2009 yılları için cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Sınır Testi, ARDL gibi yöntemlerle araştıran Sekmen ve Çalışır (2011) kısa dönemde cari açık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ancak uzun dönemde ise cari açık ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Kostakoğlu ve Dibo (2011), 1991:4–2010:2 dönemine ait mevsimsellikten arındırılmış veri setiyle Türkiye için cari açık ve ekonomik büyüme ilişkisini Granger nedensellik ve VAR yöntemiyle incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre büyüme oranından, cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranına doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. Çalışmada kullanılan etki-tepki fonksiyonlarına göre büyümede meydana gelen bir birimlik bir şok cari açığın gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı üzerinde negatif bir etki yaratmaktadır. Yani ekonomik büyüme cari işlemler açığını arttırmaktadır. Varyans ayrıştırması sonuçlarına bakıldığında ise ikinci dönemde cari işlemler dengesinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranındaki değişimin %15’i büyümedeki değişimden kaynaklanmaktadır.

Bayraktutan ve Demirtaş (2011), 19 gelişmekte olan ülkenin 1980–2006 dönemi verilerinden yararlanarak cari açığın belirleyicilerini panel verilerle EKK, sabit etkiler, tesadüfî etkiler gibi yöntemlerle incelemişlerdir. Bu ülkelerde büyüme oranı, yatırımlar ve kamu harcamalarındaki artışın cari işlemler açığını artırdığı, dış ticaret hadlerindeki iyileşme, dışa açıklık oranı, dünya büyüme oranı ve dünya faiz oranlarındaki artışın ise cari işlemler açığını azaltıcı yönde etkide bulunduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Akıncı (2011), 1980–2010 dönemine ait yıllık verilerle cari açık büyüme ilişkisini Türkiye için araştırmışlardır. Yapılan Johansen koentegrasyon testine göre, değişkenlerin koentegre oldukları saptanmıştır. Ayrıca Granger nedensellik testi ile büyüme oranından cari açığa doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Hepaktan ve Çınar (2012), 1975–2008 yıllarını kapsayan panel verilerle OECD ülkeleri için GSYİH ve cari işlemler dengesi ilişkisini panel birim kök, panel koentegrasyon testleri ile araştırmıştır. Çalışmada elde edilen uzun dönem katsayılarına göre; OECD ülkelerinde büyümede meydana gelecek %1'lik bir artışın, cari işlemler dengesinde %0,2 ve %0,4 arasında bir azalışa yol açtığını tespit edilmiştir.

Tablo 4 : Türkiye İçin Literatür Tablosu

Çalışma	Dönemi	Yöntem	Sonuç
Eken (1990)	1980–1988 (Yıllık)	EKK ¹	Türkiye ekonomisi ithalata bağımlıdır ve yüksek büyüme hızlarında cari açık problemleri ortaya çıkabilir.
Kasman ve diğerleri (2005)	1984–2004 (Çeyrek Dönemlik)	Sınır Testi, ARDL ²	Büyüme ile cari açık arasında uzun dönemli ilişki vardır. Büyüme %1 arttığında, cari işlemler dengesi 2.2 milyar dolar azalmaktadır.
Karabulut ve Danişoğlu (2006)	1991–2004 (Çeyrek Dönemlik)	Koentegrasyon, VEC ³	Reel döviz kuru ile GSYİH arasında negatif bir ilişki olduğu ve dolayısıyla uzun dönemde reel döviz kurunun cari açığı değil GSYİH'i etkileyerek cari işlemler dengesini etkilediği ileri sürülmüştür.
Erkılıç (2006)	1980–2005 (Yıllık) 1987–2005 (Çeyrek Dönemlik)	EKK ¹ , VAR ⁴ , Etki Tepki Analizi	Dış ülke büyüme oranları ile cari açık arasında ilişki yoktur, yurtiçi büyüme ile cari açık arasında pozitif ilişki vardır.
Erbaykal (2007)	1986–2006 (Çeyrek Dönemlik)	Toda ve Yamamoto Nedensellik	Ekonomik büyüme cari açığın nedenidir.
Telatar ve Terzi (2009)	1991:4–2005:4 (Çeyrek Dönemlik)	Granger Nedensellik, VAR ⁴	Büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü negatif nedensellik tespit edilmiştir.
Lebe ve diğerleri (2009)	1997:2–2007:3 (Çeyrek Dönemlik)	VAR ⁴	Ekonomik büyüme Türkiye’de cari açığın temel belirleyicisidir.
Yanar ve Kerimoğlu (2011)	1975–2009 (Yıllık)	Koentegrasyon, VEC ³	Ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli bir ilişki vardır.
Sekmen ve Çalışır (2011)	1998:1–2009:4 (Çeyrek Dönemlik)	Sınır Testi, ARDL ²	Kısa dönemde cari işlemler dengesi ile cari açık arasında pozitif ilişki tespit edilmiş, uzun dönemde ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.
Kostakoğlu ve Dibo (2011)	1991:4–2010:2 (Çeyrek Dönemlik)	VAR ⁴ , Granger Nedensellik	Büyüme oranından cari açığa nedensellik tespit edilmiştir.
Bayraktutan ve Demirtaş (2011)	1980–2006 (Yıllık)	EKK ¹ , Sabit Etkiler Tesadüfi Etkiler	Büyüme oranındaki artışların cari işlemler dengesi açıklarını arttırdığı tespit edilmiştir.
Yılmaz ve Akıncı (2011)	1980–2010 (Yıllık)	Koentegrasyon, Granger Nedensellik	Büyüme oranından cari açığa nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Hepaktan ve Çınar (2012)	1975–2008 (Yıllık)	Panel Koentegrasyon	Büyümede meydana gelecek %1’lik bir artışın, cari işlemler dengesinde %0,2 ve %0,4 arasında bir azalışa yol açtığını tespit edilmiştir.
1:En Küçük Kareler, 2:Oto regresif Gecikmesi Dağıtılmış Model, 3:Hata Düzeltme Modeli, 4:Vektör Oto regresyon			

Türkiye için oluşturulan literatür tablosu Tablo (4)’te sunulmuştur. Bu çalışmalardan Kasman ve diğerleri (2005), Karabulut ve Danişoğlu (2006), Erkılıç (2006),

Erbaykal (2007), Lebe ve diğeri (2009), Yanar ve Kerimoğlu (2011), Bayraktutan ve Demirtaş (2011) cari açığı açıklamak amacıyla büyüme oranlarının yanı sıra çok sayıda değişken kullanmıştır. Kostakoğlu ve Dibo (2011), Sekmen ve Çalışır (2011), Telatar ve Terzi (2009), Yılmaz ve Akıncı (2011) gibi çalışmalarda ise cari açığın yalnızca büyüme ile olan etkileşimi dikkate alınmıştır. Cari açık büyüme ilişkisini dikkate alan bu çalışmalarda genellikle üçer aylık ve yıllık verilerden hareketle her ne kadar ekonometrik model seçiminde farklılıklar olsa da büyümenin cari açığı tetiklediği yönünde bulgular elde edilmiştir. Diğer taraftan ise cari açığın büyümeyi tetikleyip tetiklemediğini de araştıran çalışmalarda ise cari açıktan büyümeye herhangi bir ilişki söz konusu değildir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

4.1. Ekonometrik Yöntem

Bu bölümde cari açık büyüme ilişkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle serilerin bireysel zaman serisi özellikleri incelenmiş daha sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Ekonomik zaman serilerinin birim kök içerip içermediği test etmek için bir takım güçlü ve zayıf yönleri olan ADF, PP, KPSS, Ng-Perron, DF-GLS gibi çok sayıda birim kök testi geliştirilmiştir. Adı geçen bu birim kök testlerinden hangisinin daha güvenilir sonuçlar verdiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Bu nedenle mevcut çalışmada birim kökün varlığı literatürde yaygın olarak kullanılan ADF ve PP ile test edilmiştir. Bu amaçla ilgili serilerin durağanlık özellikleri öncelikle ADF ile belirlenmiş, daha sonra ADF testinden elde edilen sonuçların PP testi sonuçlarıyla tutarlılık gösterip göstermediği belirlenmeye çalışılmıştır.

Cari açık büyüme ilişkisini test etmek amacıyla literatürde pek çok modern zaman serisi tekniği kullanılmıştır. Örnek vermek gerekirse; Kasman ve diğerleri (2005) ve Sekmen ve Çalışır (2011) ARDL testiyle, Kostakoğlu ve Dibo (2011) ve Erkılıç (2006) Granger nedensellik testiyle, Erbaykal (2007) Toda Yamamoto nedensellik testiyle, Yanar ve Kerimoğlu (2011) ise koentegrasyon analiziyle cari açık büyüme ilişkisini araştırmıştır. Bu çalışmaların genelinde her ne kadar ekonometrik yöntem seçiminde farklılıklar olsa da büyümeden cari açığa doğru zayıf veya güçlü anlamla ilişki tespit edilmiştir. Cari açık büyüme ilişkisinin tespit edilmesi için birçok yöntem mevcut olsa da, bu çalışmada hem basitliği hem de literatürdeki yaygınlığı nedeniyle Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Ekonometrik analizde kullanılan zaman serilerinin mevsimsellik özellikleri de dikkate alınmıştır. Mevsimsel düzeltme yöntemi olarak Tramo-Seats yöntemi

kullanılmıştır. Cari açık büyüme ilişkisini inceleyen ulusal literatürde bir kısım çalışmalarda zaman serilerinin mevsimsel özellikleri dikkate alınmış, bir kısım çalışmalarda ise mevsimsel özellikler dikkate alınmamıştır. Örneğin; Erbaykal (2007), Lebe ve diğerleri (2009) yapmış oldukları çalışmalarda zaman serileri mevsimsellikten arındırmışlardır. Telatar ve Terzi (2009), Kasman ve diğerleri (2005) gibi çalışmalarda ise mevsimsel etkiler dikkate alınmamıştır. Bu nedenle kullanılan seriler karşılaştırma yapmak amacıyla hem mevsimsellikten arındırılarak hem de arındırılmadan ayrı ayrı analize dahil edilmiştir.

Cari açık büyüme ilişkisini Türkiye için inceleyen çalışmalarda kullanılan zaman serileri yıllık veya üçer aylık serilerinden oluşmaktadır. Mevcut çalışmada literatürden farklı olarak yapılan analizler hem aylık hem de üçer aylık seriler için gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla veri setinin frekanslarının artırılmasının iki değişken arasındaki ilişkinin boyutlarına ne ölçüde etki edeceği tespit edilmek istenmiştir.

4.1.1. Durağanlık Kavramı ve Durağanlık Testleri

Genel olarak durağanlık, ortalaması ile varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki kovaryansı bu kovaryansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç olarak tanımlanır. Kısaca bir zaman serisi durağansa, ortalaması, varyansı ve kovaryansı, bunları ne zaman ölçersek ölçelim aynı kalır (Gujarati, 2001: 713).

Bir zaman serisinin durağan olması için gereken şartlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Ortalama = $E(Y_t) = \mu$
- Varyans = $Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$
- Kovaryans = $\gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu)]$

Yukarıdaki şartları sağlayan zaman serileri “durağan zaman serisi(birim kök içermeyen)”, sağlamayanlar ise “durağan olamayan zaman serisi(birim kök içeren)” olarak adlandırılır. Ekonomik zaman serileri zaman içinde değişen ortalama ve varyansa sahip olabileceğinden birim kök içerebilmektedir (Gujarati, 2001: 713).

Durağan olmayan ekonomik zaman serileri ile yapılan çalışmalar “sahte regresyon” (spurious regressions) problemine neden olabilmektedir. Sahte regresyonlar yüksek R^2 ve t-istatistiğine sahip fakat elde edilen sonuçların ekonomik olarak bir anlam ifade etmediği regresyon denklemleridir (Enders, 2010: 196).

Ekonomik zaman serilerinin birim kök içerip içermediği test etmek için bir takım güçlü ve zayıf yönleri olan ADF, PP, KPSS, Ng-Perron, DF-GLS gibi birçok birim kök testi geliştirilmiştir. Mevcut çalışmada birim kökün varlığı literatürde yaygın olarak kullanılan ADF ve PP testleriyle araştırılacaktır. Bu bağlamda kullanılan serilerde birim kökün varlığı öncelikle ADF ile test edilmiş daha sonra elde edilen sonuçlar PP testi sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır.

4.1.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller(ADF) Testi

ADF testiyle birim kökün varlığını test etmek için ilgili zaman serisinin durumuna göre sabitli, sabitli-trendli, sabitsiz-trendsiz gibi üç farklı regresyon formu kullanılabilir.

$$\Delta X_t = \delta_0 + \delta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.1)$$

$$\Delta X_t = \delta_0 + \delta_1 X_{t-1} + \delta_2 Trend + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.2)$$

$$\Delta X_t = \delta_1 X_{t-1} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.3)$$

Yukarıda verilen (4.1), (4.2), (4.3) numaralı denklemler, ilgili zaman serisinin seviyesinde durağan olup olmadığının test edilmesine yöneliktir. Burada X_t birim kökün varlığının araştırıldığı iktisadi zaman serisini, Δ fark operatörünü ($X_t - X_{t-1}$), δ_0 sabit terimi, δ_2 ilgili zaman serisinin trend içerip içermediğine göre denkleme dahil edilen trend değişkeni katsayısını, λ_i ise olası otokorelasyon probleminin giderilmesi için denkleme dahil edilen gecikmeli bağımlı değişken katsayılarını, p bağımlı değişkenin optimal gecikme uzunluğunu, ε_t ise hata terimini temsil etmektedir.

Çalışmada optimal gecikme uzunluğu olan p 'nin belirlenmesi için AIC(Akaike Bilgi Kriteri) kullanılmıştır. Optimal gecikme sayısının belirlenmesi için (4.1), (4.2), (3.3) numaralı denklemlerin her biri belirlenen maksimum gecikmeden başlanarak bir gecikmeye kadar tahmin edilir. Elde edilen regresyon denklemlerinde, en küçük AIC değerini veren gecikme sayısı optimal gecikme uzunluğu olarak belirlenir.

ADF testinde serinin durağan olması için δ_1 katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Burada δ_1 için hesaplanan t-istatistiği, MacKinnon tablo değerleriyle karşılaştırılır eğer hesaplanan t-istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo değerinden büyükse serinin durağan olduğuna karar verilir.

4.1.1.2. Phillips-Perron(PP) Birim Kök Testi

Zaman serilerinin birim kök içerip içermediğinin belirlenmesinde kullanılan bir diğer test ise PP testidir. Dickey-Fuller testinde hata terimlerinin dağılımının istatistiksel olarak bağımsız ve sabit varyanslı olduğu bir başka deyişle hata terimleri arasında otokorelasyon olmadığı varsayılmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2010: 364). Phillips-Perron, Dickey-Fuller tarafından geliştirilen bu varsayımı geliştirerek hata terimlerinin dağılımlarıyla ilgili varsayımı biraz daha yumuşatmışlardır (Kutlar, 2000: 170–171). PP testi, ADF testinde olduğu gibi sabitli, sabitli-trendli, sabitsiz-trendsiz gibi 3 farklı formda tahmin edilebilir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4.7)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 Y_{t-1} + \alpha_2 \left(Trend - \frac{n}{2} \right) + \varepsilon_t \quad (4.8)$$

$$\Delta Y_t = \alpha_1 Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4.9)$$

Burada Y_t birim kökün varlığının araştırıldığı iktisadi zaman serisini, Δ fark operatörünü ($Y_t - Y_{t-1}$), α_0 sabit terimi, δ_2 ilgili zaman serisinin trend içerip içermediğine göre denkleme dahil edilen trend değişkeni katsayısını, n gözlem sayısını, ε_t ise; beklenen değeri sıfır hata terimlerini temsil etmektedir.

PP birim kök testinin ADF birim kök testinden farkı, alternatif formlardan hiçbirinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin yer almıyor olmasıdır. Bunun yerine, (4.7), (4.8) ve (4.9) numaralı eşitliklerde verilen regresyon denklemleri en küçük kareler yöntemi ile tahmin edildikten sonra α_1 katsayısının t-istatistiği Newey-West tahmincisi yardımıyla düzeltilmektedir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 22).

4.1.2. Granger Nedensellik Testi

Bir değişkenin, diğer bir değişkenin nedeni olup olmadığı ekonometrik analizler için önemli bir yere sahiptir. Nedensellik şu şekilde açıklanabilir; eğer Y değişkeninin cari değeri, X değişkeninin gecikmeli değerlerinin kullanılması sonucunda değişiyor ise X değişkeni Y değişkeninin Granger nedeni olarak kabul edilir. Bu tanım Y ve X değişkenlerinin cari, geçmiş ve gelecekteki değerlerinin regresyona sokularak ampirik olarak sınanması ile test edilebilir (Kennedy, 1998: 57). Nedensellik ilişkisinin tespiti için birçok yöntem mevcut olsa da, bu çalışmada hem basitliği hem de literatürdeki yaygınlığı nedeniyle Granger Nedensellik testi kullanılmıştır. Granger nedensellik testinde, nedensellik ilişkisi araştırılan zaman serilerinin durağanlık özellikleri birim kök testleri ile araştırıldıktan sonra, durağan oldukları seviyede analize dahil edilir. Granger nedensellik testi aşağıdaki regresyon denklemleri ile ifade edilir:

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \beta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.10)$$

$$X_t = \phi_0 + \sum_{i=1}^k \varphi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^l \gamma_i Y_{t-i} + \mu_t \quad (4.11)$$

Denklem (4.10) ve (4.11)'de, α_0 ve ϕ_0 sabit terimleri, φ_i , γ_i , β_i , δ_i katsayıları, X ve Y ise nedensellik ilişkisi araştırılan zaman serilerini, Y_{t-i} ve X_{t-i} ilgili denkleme göre bağımlı veya bağımsız değişken gecikmelerini, p , q , k ve l ilgili katsayıların AIC'e göre belirlenen optimal gecikme uzunluklarını, μ_t ve ε_t ise hata terimlerini temsil etmektedir.

Granger nedensellik testi gecikme sayısına oldukça duyarlı olup elde edilecek nedenselliğin yönü gecikme sayısına göre değişebilir. Denklem (4.10) ve Denklem

(4.11)'de verilen regresyon denklemlerinin tahmininde kullanılan yöntem ise aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- İlk önce belirlenen maksimum gecikme uzunluğuna göre, bağımlı değişken olan Y değişkeni sadece kendi gecikmeli değerleri için maksimum gecikmeden başlanıp en küçük gecikmeye kadar regresyona dahil edilir.
- En küçük AIC değerine sahip olan regresyon denklemindeki gecikme sayısı bağımlı değişken için optimal gecikme (p) olarak belirlenir. Bu denkleme kısıtlı denklem denilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 Y_{t-2} + \dots + \beta_p Y_{t-p} \quad (4.12)$$

- Daha sonra bağımlı değişkenin seçilen optimal gecikme sayısı sabit tutulur, bağımsız değişken olan X değişkeni olası tüm gecikmeleri ile regresyon denklemlerine dahil edilir.
- Bağımsız değişkenin dahil edildiği regresyon denkleminde en küçük AIC değerini veren gecikme sayısı bağımsız değişken için optimal gecikme (q) uzunluğu olarak seçilir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin yer aldığı bu denkleme ise kısıtsız denklem denir. Aynı işlemler (4.11) nolu denklem için tekrarlanır.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \dots + \beta_p Y_{t-p} + \delta_1 X_{t-1} + \delta_2 X_{t-2} + \dots + \delta_l X_{t-l} \quad (4.13)$$

Optimal gecikme uzunlukları belirlendikten sonra (4.10) ve (4.11) nolu denklemlerde yapılacak Granger Nedensellik sınaması için kurulacak hipotezler aşağıdaki gibidir.

Tablo 5 : Granger Nedensellik İçin Hipotezler

Hipotez(1)	Hipotez(2)
$H_0 : \delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_q = 0$	$H_0 : \gamma_1 = \gamma_2 = \dots = \gamma_l = 0$
$H_1 : \delta_1 \neq \delta_2 \neq \dots = \delta_q \neq 0$	$H_1 : \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \dots \neq \gamma_l \neq 0$

4.1.3. Zaman Serilerinde Mevsimsellik ve Tramo-Seats Yöntemi

Bir zaman serisi mevsimsel bileşen, trend bileşen, çevrimsel (cyclical) bileşen ve düzensiz bileşen olmak üzere dört bileşenden oluşur. Trend ve çevrimsel bileşenlerin farklı olarak, mevsimsel bileşenler genellikle aynı dönemde ve benzer büyüklüklerde gerçekleşir. Aylık ve üçer aylık zaman serilerinin en önemli bileşenlerinden birisi olan mevsimsel değişimlerin belirlenmesi ve bu serilerin mevsimsellikten arındırılması, ekonometrik analizlerde daha doğru sonuçlara ulaşılması için önem arz etmektedir.

Ekonometrik zaman serilerini mevsimsel özelliklerden arındırmak için X11, Census X12, Moving Average, Tramo-Seats gibi birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden hangisinin mevsimsel etkilerden arındırmada daha doğru sonuçlar verdiğine dair kesin bir bilgi yoktur. Mevcut çalışmada mevsimsellikten arındırma işlemi Tramo-Seats¹ yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

Tramo–Seats (Time Series Regression with ARIMA Noise - Signal Extraction in ARIMA Time Series) yöntemi parametrik ARIMA modellerine dayanan mevsimsellikten arındırma yöntemidir. Tramo-Seats ile mevsimsel düzeltme adından da anlaşılacağı gibi Tramo ve Seats olmak üzere iki kısımdan oluşur.

Tramo ile zaman serileri ilk olarak AR (1) ve ARMA (1,1) olarak modellenir ve periyodik ve mevsimsel farklılık düzeyleri belirlenir. Ayrıca zaman serilerinin aykırı değer düzeltmesi (outliers), kayıp değer düzeltmesi (missing values) yaparak seriler doğrusal (linearize) hale getirilir. Daha sonra doğrusal hale getirilen bu seriler asıl kısım olan Seats ile çevrimsel ve mevsimsel düzeltmesi yapılmış bileşenlerine ayrıştırılır.

4.2. Veri Seti

Literatürde cari açık ile çeşitli ekonomik büyüklükler arasındaki ilişki incelenirken cari açık rakamları iki farklı biçimde kullanılmıştır. Bunlardan ilkinde cari açık rakamları gayri safi yurtiçi hasılaya oranlanmış diğerlerinde ise doğrudan cari açık rakamları dikkate alınmıştır. Karunaratne (1988), Calderon ve diğerleri (1999), Kostakoğlu ve Dibo (2011),

¹ İspanya Merkez Bankasından Victor Gomez ve Agustin Maraval tarafından 1997 yılında geliştirilmiştir.

Erkılıç (2006) gibi pek çok ulusal ve yabancı literatürdeki çalışmalarda cari açık serisi; gayri safi yurtiçi hasılaya oran olarak kullanılmış, Yanar ve Kerimoğlu (2011), Sekmen ve Çalışır (2011) gibi çalışmalarda ise doğrudan cari açık rakamları dikkate alınmıştır. Mevcut çalışmada cari açık büyüme ilişkisini araştırmak amacıyla, cari işlemler dengesinin cari fiyatlarla gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ve reel GSYİH büyüme kullanılmıştır.

Mevcut çalışmada kullanılan veri seti üçer aylık ve aylık olmak üzere iki gruptan oluşmakta ve 1992 yılından başlayıp 2011 yılının ilk altı aylık dönemini kapsamaktadır. Üçer aylık olarak kullanılan cari açık rakamlarına ilişkin veri seti TCMB'nin elektronik veri dağıtım sisteminden, GSYİH'ya ilişkin veri seti ise TÜİK'in web sitesinden alınmıştır. Ancak cari açığa ilişkin değerler aylık olarak TCMB'de mevcut iken, GSYİH'ya ilişkin değerler TÜİK tarafından aylık olarak hesaplanmamaktadır. Bu nedenle aylık serilerde reel GSYİH büyüme oranları yerine Sanayi Üretim Endeksi (1992=100) büyüme oranları kullanılmıştır. Daha sonra üçer aylık olarak mevcut olan reel GSYİH'nın ilk döneminin ortalaması alınarak² aylık veri setinin başlangıç ayı olan 1992 yılının Ocak ayına ilişkin reel GSYİH değeri elde edilmiştir. Ocak ayına ait reel GSYİH değeri sanayi üretim endeksi büyüme oranları kullanılarak diğer aylar için türetilmiş ve elde edilen reel GSYİH serisi Tüketici Fiyatları Endeksi (1987=100) ile çarpılarak aylık cari fiyatlarla GSYİH serisi elde edilmiştir.

Ekonometrik analizde cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ve büyüme değişkenlerinin mevsimsellik özellikleri de dikkate alınmıştır. Bu nedenle bu çalışmada cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ve büyüme serisi hem mevsimsellik dikkate alınarak, hem de mevsimsellik dikkate alınmadan analize dahil edilmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış üçer aylık ve aylık serilerin sonuna SA takısı alt indis olarak eklenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin kısaltmalar şöyledir:

(CAB/GDP) : (Cari Açık)/(Cari Fiyatlarla GSYİH)

(CAB/GDP)_{SA} : Mevsimsellikten Arındırılmış (Cari Açık/ Cari Fiyatlarla GSYİH)

(RGR) : Büyüme Oranı

(RGR)_{SA} : Mevsimsellikten Arındırılmış Büyüme Oranı

² İlk üç aya ilişkin reel GSYİH değeri=17,852 Bin TL. 17.852/3=5,950.6666 Bin TL

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. EKONOMETRİK BULGULAR VE YORUM

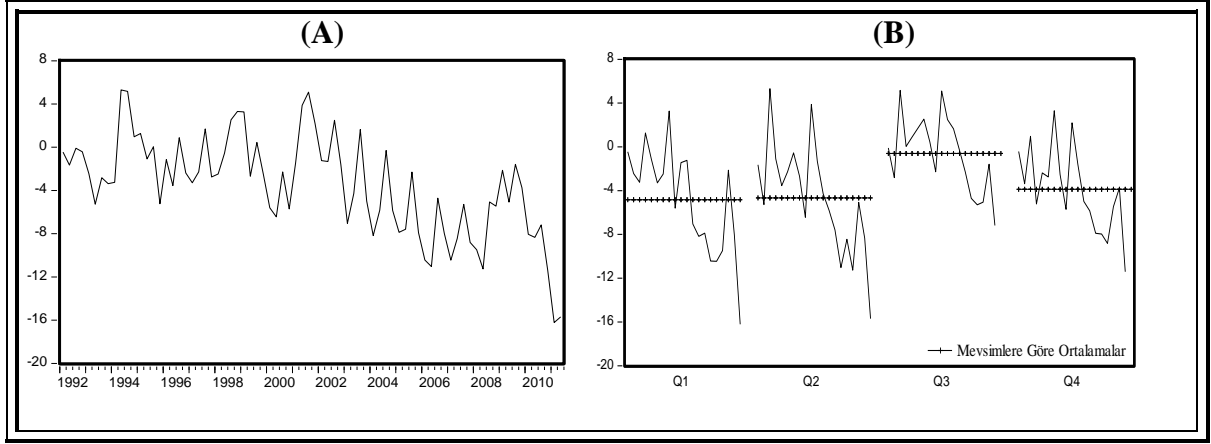
Bu bölümde tezin amacına yönelik bulgular yorumlanmış ve elde edilen bulgular metodolojik bir çerçevede sunulmuştur. Dördüncü bölümde değinildiği gibi yöntem şu şekilde işlemektedir:

İlk olarak zaman serilerinin özellikleri hakkında görsel bilgi elde etmek amacıyla; üçer aylık ve aylık serilerin grafikleri ile bu serilerin mevsimlere ve ayları göre grafikleri gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

İkinci olarak, zaman serilerin bireysel özellikleri incelenmiştir. Bu amaçla öncelikle, aylık ve üçer aylık olarak ele alınan serilerin mevsimsel özellikleri incelenmiş ve mevsimsel etkiler taşıyan seriler mevsimsellikten arındırılmıştır. Mevsimsellikten arındırma işlemi tamamlandıktan sonra, zaman serilerinin durağan olup olmadığı eğer durağan ise hangi farklarında durağan oldukları ADF ve PP testleriyle belirlenmeye çalışılmıştır. ADF ve PP birim kök testlerinden hangisinin daha güvenilir sonuçlar verdiği dair kesin bir bilgi yoktur. Dolayısıyla her iki yöntemin birlikte kullanılması ve elde edilen sonuçların tutarlılık gösterip göstermediğinin karşılaştırılması daha doğru olacaktır.

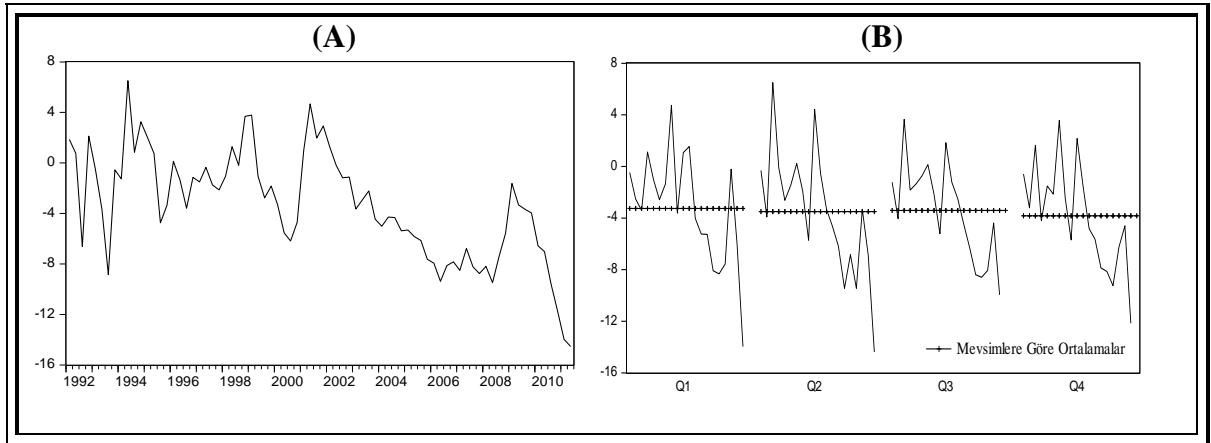
Üçüncü olarak; zaman serileri mevsimsellikten arındırılıp, birim kök içerip içermediği tespit edildikten sonra cari açık ve büyüme değişkenlerinden hangisinin birbirini tetikleyip tetiklemediğini tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testi yapılmıştır.

Grafik 4 : Cari Açığın GYSİH'ya Oranı (Üçer Aylık)

Grafik (4)'ün (A) kısmında 1992–2011 dönemi için cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, (B) kısmında ise bu serinin üçer aylık dönemlere göre grafiği ve bu dönemlerin ortalamaları gösterilmiştir. (A) kısmında (CAB/GDP) serisinin görünümüne bakıldığında serinin hafif trend içerdiği görülür. 1992–2001 yılları arasında cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı yükseliş ve azalış olarak dalgalı bir görünüm sergilemiş fakat 2001 yılından sonra sürekli azalışa geçmiştir. İlgili serinin (B) kısmındaki mevsimlere göre ortalamalarına bakıldığında ise serinin üçüncü dönem (Q3) boyunca diğer dönemlere oranla yükselişe geçtiği görülür. Bu nedenle ilgili zaman serisinin mevsimsel etkilerden arındırılması gerekmektedir.

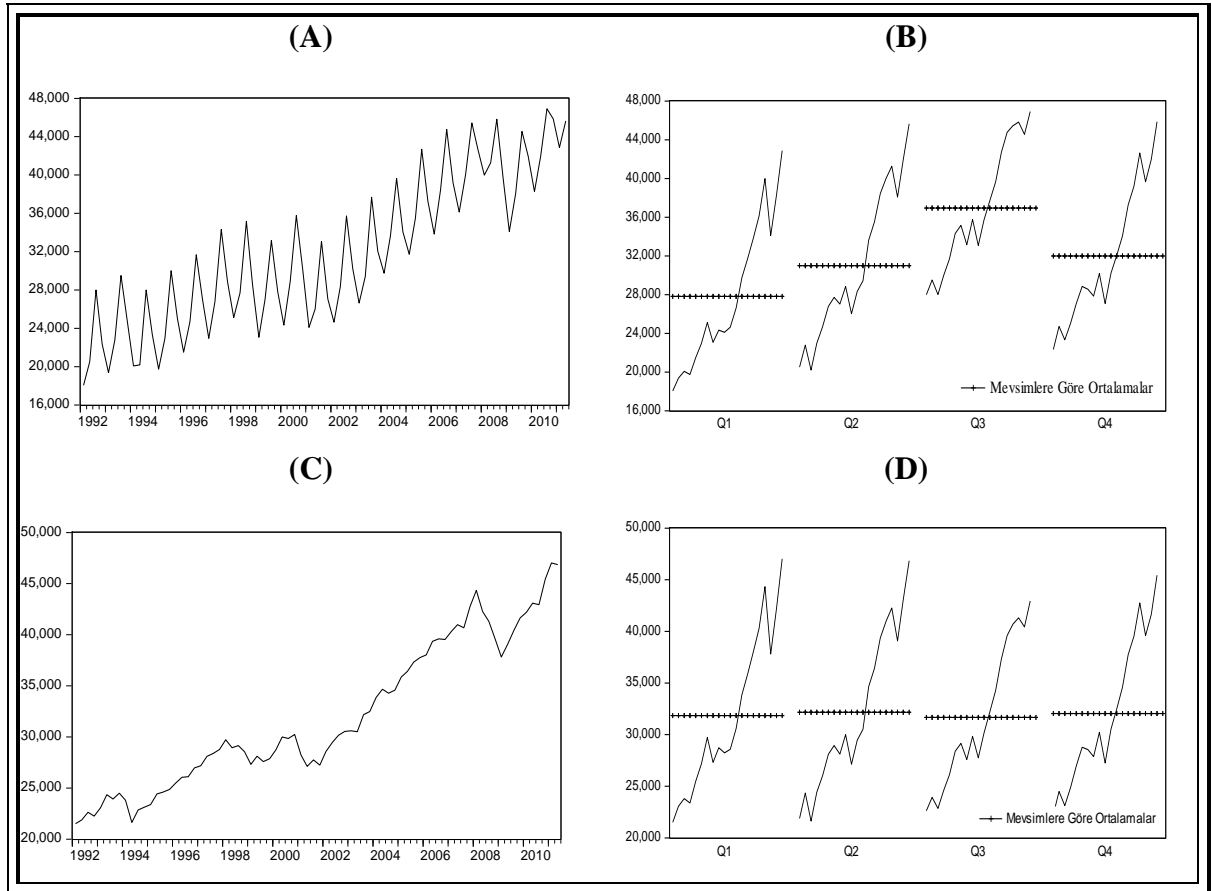
Grafik 5 : Mevsimsel Etkilerden Arındırılmış (CAB/GDP)_{SA} (Üçer Aylık)

Grafik (5)'in (A) kısmında 1992–2011 dönemi için mevsimsel etkilerden arındırılmış cari açığın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı, (B) kısmında ise bu serinin üçer aylık dönemlere göre grafiği ve dönemlere göre ortalamaları gösterilmiştir. Mevsimsellikten arındırıldıktan sonra serinin dönemlere göre ani artış ve azalışları azalmış, seri ekonomik açıdan daha kolay yorumlanabilir hale gelmiştir. Serinin 1992–2001 yılları arasındaki görünümü mevsimsel etkilerden arındırılmamış seri ile benzer özellikler göstermiş, fakat özellikle 2001 yılından sonraki dönemlerde trend daha belirgin hale gelmiştir. Her iki zaman serisinin de birim kök içerip içermediğine durağanlık analizlerinden sonra karar verilecektir.

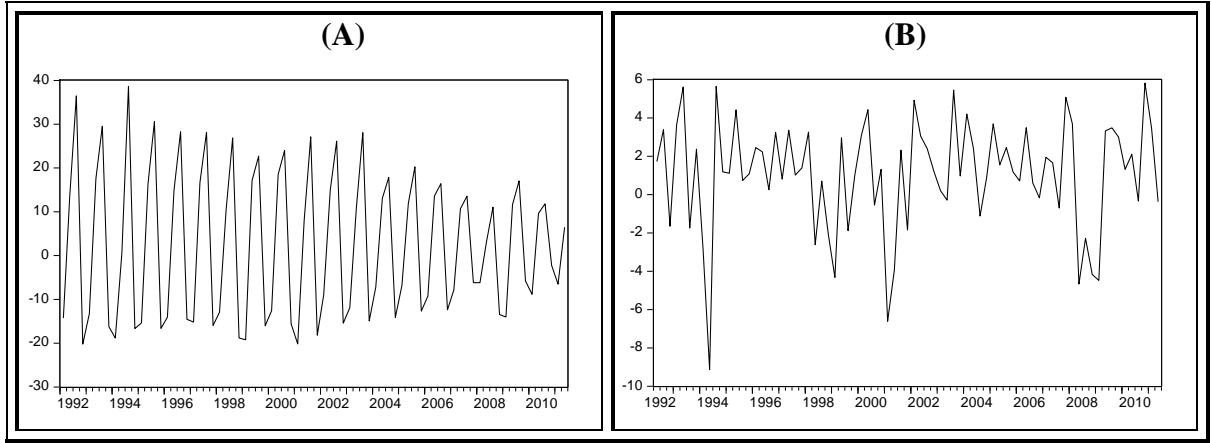
Üçer aylık serilerden (CAB/GDP) serisinin görsel özellikleri incelendikten sonra büyüme oranlarına geçilmiştir. Mevsimsellikten arındırma işlemi doğrudan büyüme oranlarına değil, büyüme oranlarının elde edildiği reel GSYİH serine gerçekleştirilmiştir.

Grafik 6 : Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Üçer Aylık)

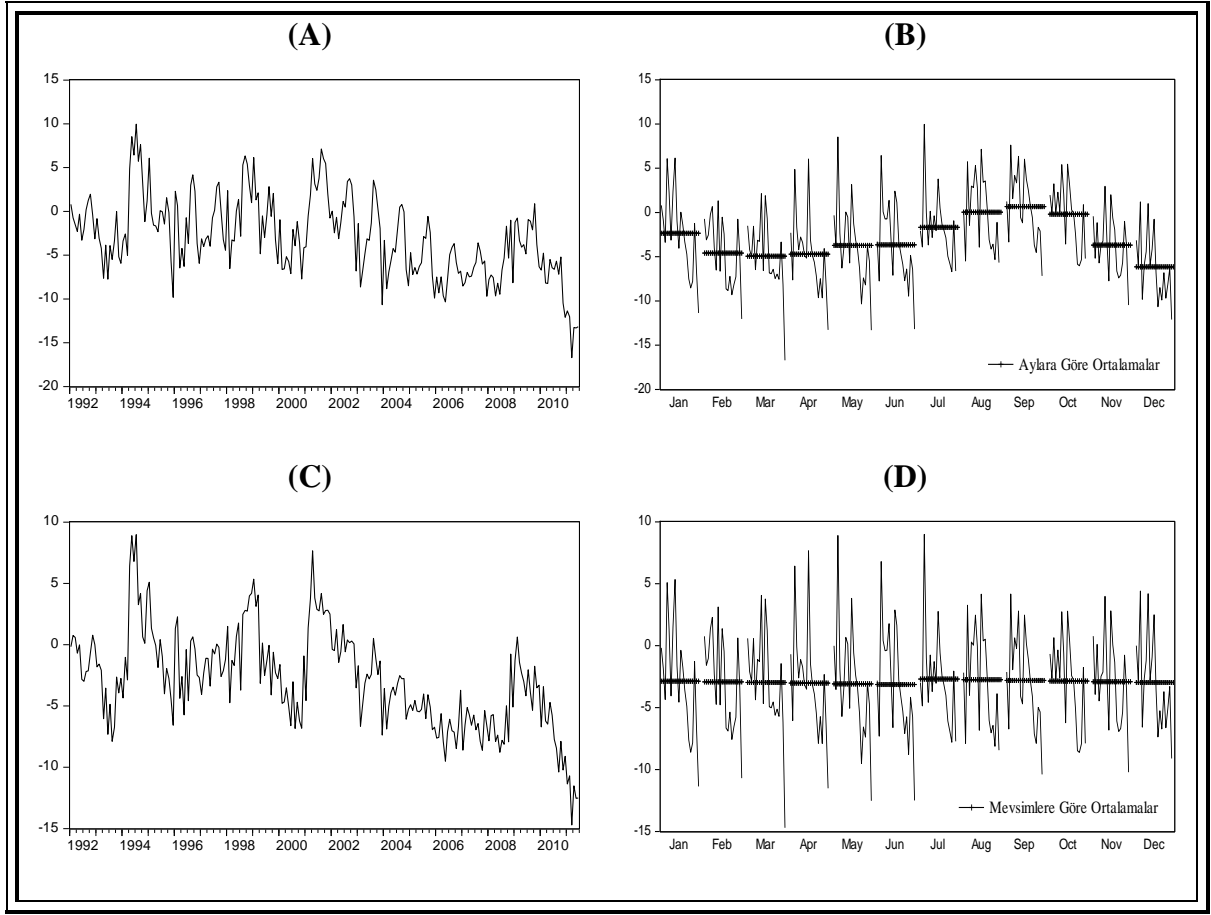
Grafik (6)'nın (A) ve (C) kısımlarında sırasıyla mevsimsel etkilerden arındırılmamış ve arındırılmış reel GSYİH serisi 1992–2011 yılları için sunulmuştur. Grafiğin (B) ve (D) kısımlarında ise her iki reel GSYİH'in dönemlere göre grafiği ve ortalamaları gösterilmiştir. Buna göre reel GSYİH'in ikinci, üçüncü ve dördüncü çeyrekler itibariyle yüksek oranda dalgalanma gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle reel GSYİH serisi mevsimsel etkilerden arındırılmış ve mevsimlere göre grafiği ve ortalamaları (D) kısmında gösterilmiştir. Reel GSYİH serisi mevsimsellikten arındırıldıktan sonra mevsimsellikten arındırılmış ve arındırılmamış büyüme oranları Grafik (7)'deki gibidir.

Grafik 7: Büyüme Oranları (Üçer Aylık)

Grafik (7)'nin (A) ve (B) kısmında sırasıyla mevsimsellikten arındırılmamış ve arındırılmış büyüme oranları 1992–2011 yılları için sunulmuştur. Hem mevsimsel etkilerden arındırılmamış hem de arındırılmış serilerin sürekli artış ve azalış gösterdiği için her iki zaman serisinde de trend belirgin değildir. Bu nedenle her iki zaman serisinin de durağan olduğu söylenebilir.

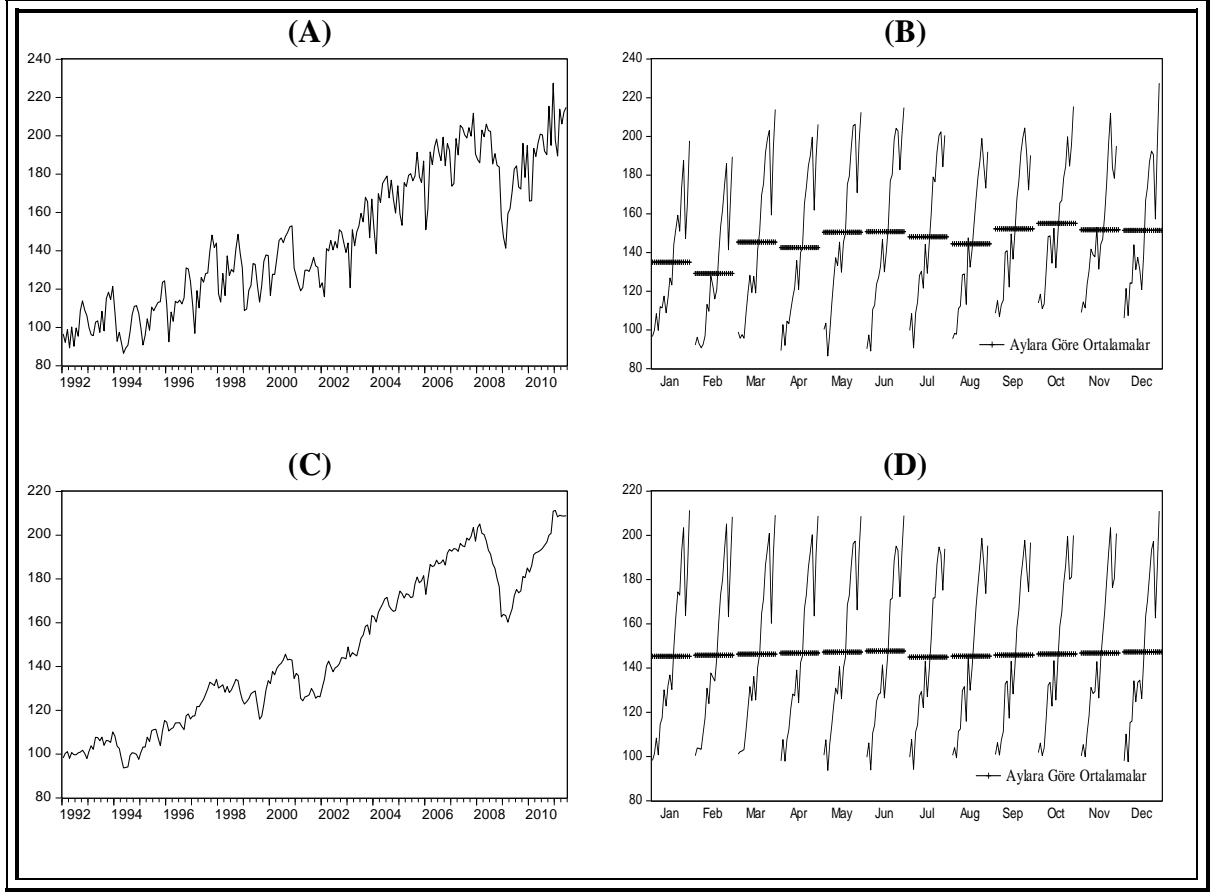
Grafik 8: Cari Açığın GYSİH'ya Oranı (Aylık)

Grafik (8)'in (A) ve (C) kısımlarında sırasıyla mevsimsel etkilerden arındırılmamış ve arındırılmış (CAB/GDP) serileri, (B) ve (D) kısmında ise bu serilerin aylara göre grafiği ve ortalamaları sunulmuştur. Mevsimsellikten arındırılmamış (CAB/GDP) oranında özellikle yaz aylarında önemli yükselişlerin gerçekleştiği, sonbahar ve kış aylarında ise önemli düşüşlerin gerçekleştiği grafiğin (B) kısmından kolaylıkla gözlemlenebilir. Bu nedenle (CAB/GDP) serisi mevsimsellikten arındırılmış ve aylara göre dalgalanmalar ortadan kaldırılmıştır.

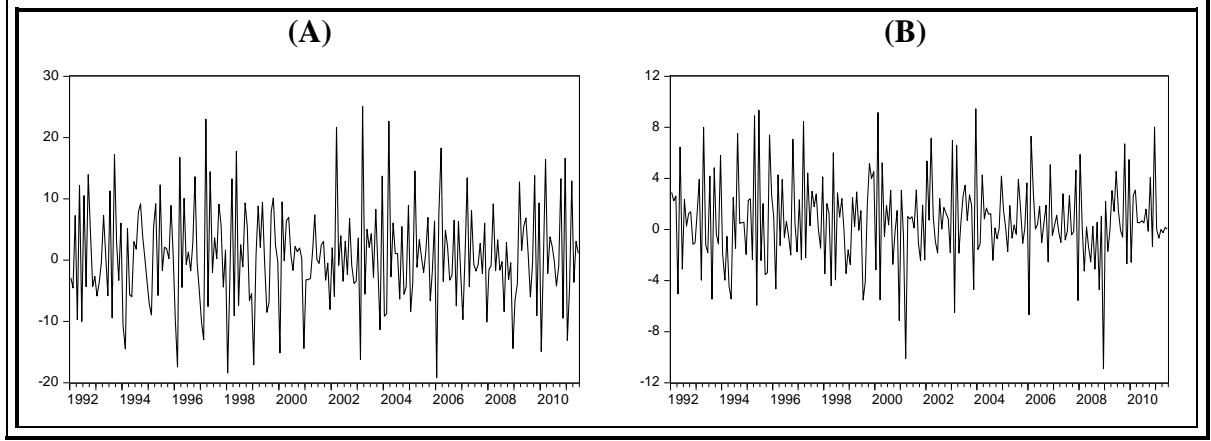
Aylık serilerde de mevsimsellikten arındırma işlemi üçer aylık serilerde olduğu gibi doğrudan büyüme oranlarını değil, aylık serilerde büyüme oranlarının elde edildiği sanayi üretim endeksi serisinde gerçekleştirilmiştir.

Grafik 9 : Sanayi Üretim Endeksi (Aylık)

Grafik (9)'un (A) ve (C) kısımlarında sırasıyla mevsimsellikten arındırılmamış ve arındırılmış sanayi üretim endeksi serileri ve bunların hemen yanındaki (B) ve (D) kısımlarında ise serilerin aylara göre grafikleri ve ortalamaları yer almaktadır. Mevsimsellikten arındırılmamış sanayi üretim endeksi serisinde aylara göre önemli değişiklikler gerçekleştiği grafiğin (B) kısmından kolaylıkla anlaşılabilir. Özellikle mayıs, haziran ve ekim aylarında sanayi üretim endeksi serisi yüksek oranlı artışlar göstermiştir. Mevsimsellikten arındırılmış ve arındırılmamış sanayi üretim endeksi serisinden elde edilen büyüme oranları Grafik (10)'daki gibidir.

Grafik 10: Büyüme Oranları (Aylık)

Mevsimsellikten arındırılmamış ve arındırılmış büyüme oranlarının Grafik (10)'da sunulmuştur. Aylık büyüme oranları, üçer aylık büyüme oranlarıyla benzer özellikler göstermiştir. Aylık büyüme oranlarının artış veya azalış yönlü trend içermemesi büyük ihtimalle her iki serisinde durağan olduğuna işaret etmektedir.

Kullanılacak zaman serilerinin görsel ve mevsimsel özellikleri incelendikten sonra zaman serilerinin durağan olup olmadıkları durağan iseler hangi farklarında durağan olduklarını belirlemek amacıyla ADF ve PP testleri yapılmıştır.

Tablo 6 : ADF ve PP Testi Sonuçları (Üçer Aylık Seriler)

	ADF TESTİ		PP TESTİ	
	SEVİYE		SEVİYE	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
(CAB/GDP)	-0.324179[7]	-3.987036[4]**	-3.108089**	-4.675383*
(CAB/GDP) _{SA}	-0.332214[7]	-3.939064[4]**	-2.400199	-3.965911**
(RGR)	-2.953091[7]**	-2.958598[7]	-14.87759*	-15.99357*
(RGR) _{SA}	-6.144586[3]*	-6.119939[3]*	-8.112661*	-8.065976*

— ADF için köşeli parantez içindeki değerler AIC'e göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluklarıdır.
— *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.
— Üçer aylık seriler için maksimum gecikme uzunluğu 11 olarak belirlenmiştir.

Üçer aylık değişkenlerin seviyesinde durağan olup olmadığını test eden ADF ve PP testi sonuçları Tablo (6)'da sunulmuştur. Tablo (6)'daki ADF testi sonuçlarına bakıldığında (CAB/GDP) ve (CAB/GDP)_{SA} değişkenleri sabitli regresyon formunda durağan değil, sabitli-trendli regresyon formunda ise durağandır. (RGR) değişkeni sabitli regresyon formunda durağan çıkmış, sabitli-trendli regresyon formunda ise durağan değildir. (RGR)_{SA} değişkeni ise sabitli ve sabitli-trendli regresyon formunda durağandır.

PP testi sonuçlarına göre ise (CAB/GDP) değişkeni sabitli ve sabitli-trendli formda durağan çıkmıştır. (CAB/GDP)_{SA} değişkeni yalnızca sabitli-trendli formda durağandır. (RGR) ve (RGR)_{SA} değişkeni ise her iki regresyon formunda da durağan çıkmıştır. Üçer aylık serilerin durağanlık testleri yapıldıktan sonra aylık serilerin durağanlık testleri yapılmış ve sonuçlar Tablo (7)'da sunulmuştur.

Tablo 7 : ADF ve PP Testi Sonuçları (Aylık Seriler)

	ADF TESTİ		PP TESTİ	
	SEVİYE		SEVİYE	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
(CAB/GDP)	-2.193351[13]	-4.274179[14]*	-5.561477*	-6.870343*
(CAB/GDP) _{SA}	-2.765049[13]***	-3.773538[14]**	-4.473956*	-6.264013*
(RGR)	-4.175672[14]*	-4.168093[14]*	-43.67717*	-43.34335*
(RGR) _{SA}	-5.406022[12]*	-5.399038[3]*	-23.50046*	-23.45130*
— ADF testi için köşeli parantez içindeki değerler AIC'e göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluklarıdır.				
— *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.				
—Aylık seriler için maksimum gecikme uzunluğu 14 olarak belirlenmiştir.				

Tablo (7)'deki aylık değişkenlere ilişkin ADF testi sonuçlarına göre; (CAB/GDP) serisi sabitli-trendli formda %1 anlamlılık düzeyinde, (CAB/GDP)_{SA} serisi ise sabitli-trendli formda %5 anlamlılık düzeyinde durağandır. Büyüme oranlarına ilişkin ADF testi sonuçlarına bakıldığında ise, hem (RGR) hem de (RGR)_{SA} serilerinin sabitli ve sabitli-trendli formda seviyesinde durağan olduğu anlaşılır.

Tablo (7)'de aylık değişkenlere ilişkin PP testi sonuçları da gösterilmiştir. Aylık değişkenlere ilişkin PP testi sonuçlarına göre (CAB/GDP) ve (CAB/GDP)_{SA} değişkenleri sabitli ve sabitli-trendli formda seviyesinde durağandır. (RGR) ve (RGR)_{SA} değişkenleri ise hem sabitli hem de sabitli-trendli formda durağan çıkmıştır.

Ekonomik zaman serilerinin durağanlık özelliklerine karar verilirken durağanlık testlerinde kullanılan regresyon formu önemlidir. İlgili serilerin grafikleri incelendiğinde hem aylık hem de üçer aylık serilerde (CAB/GDP) serisinin trend içerdiği, RGR serisinin ise trend içermediği görülmektedir. Bu nedenle RGR değişkenin durağanlık özelliklerine karar verirken sabitli regresyon formu, (CAB/GDP) değişkeni için ise sabitli-trendli regresyon formu dikkate alınmıştır. Elde edilen durağanlık testi sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde tüm serilerin seviyesinde durağan oldukları görülmektedir. Bu nedenle serilerin birinci farkında durağan olup olmadıklarını sınyan ADF ve PP test sonuçları sunulmamıştır.

Serilerin durağan oldukları seviyeler belirlendikten sonra değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Tablo 8 : Üçer Aylık Değişkenlere İlişkin Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Gecikme (CAB/GDP)	Gecikme (RGR)	F İstatistiği	P Değeri	İşareti
(RGR)→(CAB/GDP)	5	4	6.7389	0.00001*	+
(RGR) _{SA} →(CAB/GDP) _{SA}	6	4	4.3358	0.00155*	-
Nedenselliğin Yönü	Gecikme (RGR)	Gecikme (CAB/GDP)		P Değeri	İşareti
(CAB/GDP)→(RGR)	4	4	3.9779	0.0060*	-
(CAB/GDP) _{SA} →(RGR) _{SA}	6	3	1.2717	0.2919	+
— *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde nedenselliği ifade eder.					

Üçer aylık seriler için Granger nedensellik testi sonuçları Tablo (8)'de sunulmuştur. Mevsimsellikten arındırılmış ve arındırılmamış her iki seride de büyüme oranı %1 anlamlılık düzeyinde cari açığın nedenidir. Öte yandan cari açığın büyüme oranının nedeni olup olmadığını sınyan nedenselliğin diğer yönünde ise mevsimsellikten arındırılmış ve

arındırılmamış serilerde farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre mevsimsellikten arındırılmamış serilerde cari açıktan büyüme oranına nedensellik ilişkisi söz konusudur. Mevsimsellikten arındırılmış serilerde ise cari açıktan büyümeye istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi yoktur. Ancak mevsimsellikten arındırılmamış serilerden elde edilen nedensellik ilişkilerinin işareti teorik beklentiler ile uyuşmamaktadır. Bu bağlamda üçer aylık serilerde mevsimsel etkilerden arındırılmamış serilerin sağlıklı sonuçlar verdiği söylenemez.

Literatürde cari açık büyüme ilişkisini inceleyen ulusal çalışmalara bakıldığında, yapılan çalışmaların büyüme ve cari açık ilişkisini destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Elde edilen Granger nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında her iki zaman serisinde de büyüme oranından cari işlemler dengesine %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Nedenselliğin bu yönü her ne kadar model ve veri seti seçiminde farklılıklar olsa da; Kasman ve diğerleri (2005), Erkılıç (2006), Telatar ve Terzi (2009), Lebe ve diğerleri (2009), Erbaykal (2007) tarafından yapılan çalışmalarla örtüşmekte, cari açık ile büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını ileri süren Sekmen ve Çalışır (2011) ile çelişmektedir. Öte yandan mevsimsellikten arındırılmış serilerden elde edilen cari açıktan büyümeye nedensellik ilişkisi olmadığı yönündeki bulgular Erbaykal (2007), Telatar ve Terzi (2009), Yılmaz ve Akıncı (2011) gibi çalışmalarla uyumludur.

Tablo 9 : Aylık Değişkenlere İlişkin Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Gecikme (CAB/GDP)	Gecikme (RGR)	F İstatistiği	P Değeri	İşareti
(RGR)→(CAB/GDP)	2	1	0.990061	0.3208	+
(RGR) _{SA} →(CAB/GDP) _{SA}	2	2	4.832313	0.00231*	-
Nedenselliğin Yönü	Gecikme (RGR)	Gecikme (CAB/GDP)		P Değeri	İşareti
(CAB/GDP)→(RGR)	6	6	9.989551	0.0000*	-
(CAB/GDP) _{SA} →(RGR) _{SA}	4	2	8.683025	0.0002*	+
— *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde nedenselliği ifade eder.					

Aylık değişkenlere ilişkin nedensellik testi sonuçları Tablo (9)'da sunulmuştur. Aylık serilerden elde edilen sonuçlar işareti açısından değerlendirildiğinde üç aylık serilerden elde edilen sonuçlarla genel olarak tutarlı olduğu söylenebilir. Buna göre mevsimsellikten arındırılmamış serilerin işareti teorik beklentilerle örtüşmemekte, arındırılmış serilerde ise teorik beklentilerle örtüşmektedir. Bu nedenle aylık serilerde de mevsimsellikten arındırılmamış serilerin sağlıklı sonuçlar verdiği söylenemez. Öte yandan veri setinin frekansının arttırılmasıyla mevsimsellikten arındırılmış serilerde cari açık ile büyüme arasında işareti teorik beklentilerle uyumlu çift taraflı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Aylık verilerde, büyümenin cari açığın nedeni olduğuna işaret eden bu bulgular hem üçer aylık verilerle yapılan analizle hem de yapılmış ulusal çalışmalarla uyumludur. Ancak mevsimsellikten arındırılmış serilerde tespit edilen cari açık ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, hem üçer aylık serilerden elde edilen sonuçlarla hem de cari açık ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Kostakoğlu ve Dibo (2011), Lebe ve diğerleri (2009), Telatar ve Terzi (2009), Erbaykal (2007)'ın yapmış olduğu çalışmalarla çelişmektedir.

Elde edilen bu bulgular, Türkiye'de cari açığa büyümenin yön verdiği konusundaki görüşleri desteklemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, üretim artışları ithalat artışlarına paralel gitmektedir. İthalat kalemlerinde ise sermaye ve ara malları ile enerji ithali önemli paya sahiptir. Bu nedenle, büyüme artarken ithalat artmakta ve artan ithalat cari açık sorununu beraberinde getirmektedir. Cari açığın bir diğer unsuru ihracat tarafına bakıldığında ise, ihracatın yeterince gelişmediği söylenebilir. Yani yapılan ihracat üretim yapabilmemiz için zorunlu olan ara malı ithalatını karşılamamakta ve cari açığı artmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Türkiye'nin yapısal sorunlarından biri haline gelen cari açık ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan zaman serileri 1992–2011 yıllarına ait üçer aylık ve aylık verilerden oluşmaktadır. Ele alınan döneme ilişkin zaman serileri hem mevsimsellikten arındırılarak, hem de arındırılmadan ayrı ayrı analize dahil edilmiştir.

Serilerin öncelikle bireysel zaman serisi özellikleri incelenmiş ve bunun için ADF ve PP testleri kullanılmıştır. Kullanılan ADF ve PP testlerinin sonuçlarına göre, hem mevsimsellikten arındırılmış seriler hem de mevsimsellikten arındırılmamış seriler seviyesinde durağan çıkmıştır.

Üçer aylık verilerden elde edilen Granger nedensellik testi sonuçlarına bakıldığında her iki zaman serisinde de büyüme oranından cari işlemler dengesine %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Nedenselliğin bu yönü her ne kadar model ve veri seti seçiminde farklılıklar olsa da; Kasman ve diğerleri (2005), Erkılıç (2006), Telatar ve Terzi (2009), Lebe ve diğerleri (2009), Erbaykal (2007) tarafından yapılan çalışmalarla uyumludur. Öte yandan aylık veri setinde ise büyüme ile cari açık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Özellikle mevsimsellikten arındırılmış aylık serilerde tespit edilen cari açık ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi, hem üçer aylık serilerden elde edilen sonuçlarla hem de cari açık ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştıran Kostakoğlu ve Dibo (2011), Lebe ve diğerleri (2009), Telatar ve Terzi (2009), Erbaykal (2007)'ın yapmış olduğu çalışmalarla çelişmektedir. Ayrıca mevcut çalışma nedenselliğin işareti yönünden değerlendirildiğinde ise mevsimsellikten arındırılmamış serilerin işaretinin teorik beklentilerle uyumsuz olduğu görülür. Bu nedenle mevsimsellikten arındırılmamış serilerin sağlıklı sonuçlar verdiği söylenemez.

Bu konuda gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalara bakıldığında genel olarak büyüme göstergelerinin cari açık üzerinde etkili olduğu görüşü hakimdir. Calderon ve diğerleri (1999), gelişmekte 44 ülke için yaptıkları çalışmada büyüme oranlarında meydana

gelecek artışların cari açıkları arttıracacağını saptamışlardır. Yine, Aristovnik (2006), Doğu Avrupa ve eski Sovyet ülkelerinden 26 ülke için yaptığı çalışmada büyüme oranındaki artışların cari açıkları genişlettiği ve büyüme oranındaki %1'lik bir artışın cari açığa %0.54'lük bir artışa neden olduğunu tespit etmiştir.

Elde edilen bulgular, cari işlemler dengesinin sürekli artış göstermesindeki en önemli nedenlerden birinin Türkiye'nin üretim yapısından kaynaklandığını doğrular niteliktedir. Türkiye'de üretim artışları ithalat artışlarına paralel gitmektedir. İthalat kalemlerinde ise sermaye ve ara malları ile enerji ithali önemli paya sahiptir. Bu nedenle, büyüme artarken ithalat artmakta ve artan ithalat cari açık sorununu beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında cari açığın büyüme kaynaklı olduğu görülmektedir.

Öte yandan cari açığın kapanmasında büyük öneme sahip olan ihracat tarafına bakıldığında ise, ihracattaki artışların ithalattaki artışlara paralel gelişmediği görülmektedir. Yani yapılan ihracat üretim yapabilmemiz için zorunlu olan ara malı ithalatını karşılamamaktadır. Bu bağlamda ithal sermaye ve ara malı ile gerçekleşen üretimin bir kısmının yurt içi tüketime yönelik olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin cari açık problemini aşması için yüksek oranlı istikrarsız büyüme ve bunun bedeli olan cari açık yerine, sürdürülebilir ve istikrarlı büyümeye yönelik tedbirler alması gereklidir. Bu da yurtiçi üretim yapısının ithalata olan bağımlılığının azaltılması ve ara malı üretimini artırıcı politikaların oluşturulması ile mümkündür.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aristovnik, Aleksander (2006), “The Determinants & Excessiveness of Current Account Deficits in Eastern Europe & the Former Soviet Union”, **William Davidson Institute at the University of Michigan**, William Davidson Institute Working Papers Series No:827

Aristovnik, Aleksander (2007), “Short- and medium-term determinants of current account balances in Middle East and North Africa countries”, **William Davidson Institute at the University of Michigan**, William Davidson Institute Working Papers Series No:862

Bagnai, Alberto ve Manzocchi, Stefano (1999), “Current-Account Reversals in Developing Countries: The Role of Fundamentals”, **Open Economies Review**,10(2), 143-163

Bahmani-Oskooee, Mohsen (1993), “Macro-economic determinants of Australia’s current account, 1977–86: A reexamination”, **Review of World Economics**, 129(2), 411-417

Bayraktutan, Yusuf ve Demirtaş, Işıl (2011), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22(2), 1–28

Brzozowski, Michal ve Prusty, Sadananda (2011), “Impact of GDP Volatility on Current Account Balances”, **University of Warsaw, Working Papers 2011-02**, Faculty of Economic Sciences

Calderon, Cesar ve diğerleri (2001), “Are African Current Account Deficits Different? Stylized Facts, Transitory Shocks, and Decomposition Analysis”, **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 01/4

Calderon, Cesar ve diğeri (1999), “Determinants of Current Account Deficits in Developing Countries”, **Central Bank of Chile Working Papers**, No: 51

Cheung ve diğeri (2010), “Structural and Cyclical Factors behind Current-Account Balances”, **OECD Economics Department**, Working paper no:775, OECD Publishing

Chinn, Menzie D. ve Prasad, Eswar S. (2000), “Medium-Term Determinants of Current Accounts in Industrial and Developing Countries: An Empirical Exploration”, **National Bureau of Economic Research**, NBER Working Papers 7581

Coricelli, Fabrizio ve Wörgötter, Andreas (2012), “Structural Change and the Current Account: The Case of Germany”, **OECD**, Economics Department Working Papers 940, OECD Publishing.

Dunn Jr., Robert M. ve Mutti, John H. (2004), International Economics, 6th Edition, Taylor & Francis e-Library

Eğilmez, Mahfi ve Kumcu, Ercan (2005), **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 9. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi

Eğilmez, Mahfi (09 Nisan 2006), “Büyümenin Şifresi”, **Radikal**, (www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=776982) (26.04.2012)

Eken, Adnan (1990), “Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması”, **TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği**, No. 9020 (www.tcmb.gov.tr/research/discus/9020tur.pdf) (26.04.2012)

Enders, Walter (2010), **Applied Econometric Time Series**, 3rd Edition, Hoboken NJ: John Wiley

Erbaykal, Erman (2007), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 3(6), 81–88

Erkılıç, Serdar (2006), “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara (www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/serdarerkilic.pdf) (26.04.2012)

Ertürk, Emin (2001), **Uluslararası İktisat**, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları

Faruqee, Hamid ve Debelle, Guy (1996), “What Determines the Current Account? A Cross-Sectional and Panel Approach”, **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 96/58

Gujarati, Damodar N. : **Temel Ekonometri**, (Çev: Ümit Şeneşen, Gülay Günlük Şeneşen), 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık

Gandolfo, Giancarlo (2002), **International Finance and Open-Economy Macroeconomics**, Berlin: Springer

Gökçe, Deniz (13 Mayıs Pazar 2012), "Büyüme Yavaşlıyor Cari Açık Yavaşlıyor",Akşam, (www.aksam.com.tr/buyume-yavasliyor-cari-acik-duzeliyor-6562y.html) (26.04.2012)

Gülçiçek, Özlem (2007), **Cari İşlemler Dengesinin Nedenleri ve Ülke Ekonomilerine Etkileri(AB Sürecinde Bir Değerlendirme)**,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Hassan, A.F.M. Kamrul (2006), “Determinants of Current Account Deficit in Developing Countries: The Case of Bangladesh”, **Studies in Business and Economics**, 12(1), 5-24

Hepaktan, Erdem ve Çınar, Serkan (2012), “OECD Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13(1), 43–57

Herrmann, Sabine ve Jochem, Axel (2005), “ Determinants of current account developments in the central and east European member states-consequences for the enlargement of the euro area”, **Deutsche Bundesbank**, Series 1, No: 32/2005 (<http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/19617/1/200532dkp.pdf>) (26.04.2012)

Husted, Steven ve Melvin, Michael (2001), **International Economics**, Fifth Edition, Addison Wesley Longman Inc.

Jaumotte, Florence ve Sodsriwiboon, Piyaporn (2010), “Current Account Imbalances in the Southern Euro Area”, **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 10/139

Kandil, Magda E. ve Greene, Joshua E. (2002), “The Impact of Cyclical Factors on the U.S. Balance of Payments,” **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 02/45

Karabulut, Gökhan ve Danışoğlu, Ayşe Çelikel (2006), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), 47–63

Karunaratne, Neil Dias (1988), “Macro-Economic Determinants of Australia's Current Account:1977–1986” **Weltwirtschaftliches Archly**,124, 713–728.

Karluk, Rıdvan (2002), **Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika**,7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları

Karluk, Rıdvan (1997), **Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınevi

- Kasman, Adnan ve diğerkleri (2005), "Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL'nin mi Sonucudur?", **İktisat İşletme ve Finans**, 20(233), 88–98
- Kenndy, Peter (2006), **Ekonometri Klavuzu**, (Çev: Muzaffer Sarımeşeli, Şenay Açıkğöz), Ankara: Gazi Kitabevi
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan (2004), **Türkiye Ekonomisi**, 15. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kostakoğlu, S.Fatih ve Dibo, Mete (2011), "Türkiye'de Cari Açık ve Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi İle Analizi", **Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi**, 15–17 Haziran, Eskişehir
- Kumcu, Ercan (16 Ağustos 2007), "Cari Açık Yine Gündemde", **Hürriyet**, (www.hurriyet.com.tr/yazarlar/7093753.asp?yazarid=7&gid=61&a=592449) (29.04.2012)
- Kumcu, Ercan (09 Ocak 2012), "İthalata Dayalı Büyüme", **Haber Türk**, (www.haberturk.com/yazarlar/ercan-kumcu/704215-ithalata-dayali-buyume) (29.04.2012)
- Kumcu, Ercan (03 Ekim 2011), "Büyüme ve İthalat", **Haber Türk**, (www.haberturk.com/yazarlar/ercan-kumcu/675492-buyume-ve-ithalat) (29.04.2012)
- Kumcu, Ercan (18 Temmuz 2008), "Cari Açık Sorunu Hakkında", **Hürriyet**, (www.hurriyet.com.tr/yazarlar/9462406.asp?m=1) (29.04.2012)
- Kumcu, Ercan (17 Mayıs 2004), "Cari Açık Neden Önemli", **Hürriyet**, (www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=226102&p=2) (29.04.2012)
- Kutlar, Aziz (2000), **Ekonometrik Zaman Serileri: Teori ve Uygulama**, Birinci Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi

- Lebe, Fuat ve diğeri (2009), “The Empirical Analysis of the Effects of Economic Growth and Exchange Rate on Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples”, **Journal of Applied Quantitative Methods**, 4(1), 69–81
- Malik, Shahnawaz ve diğeri (2010), “Tourism, Economic Growth and Current Account Deficit in Pakistan: Evidence from Co-integration and Causal Analysis”, **European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences**, 22–31
- Medina, Leandro ve diğeri (2010), “Current Account Balance Estimates for Emerging Market Economies”, **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 10/43
- Morsy, Hanan (2009), “Current Account Determinants for Oil-Exporting Countries”, **International Monetary Fund**, IMF Working Papers 09/28
- Osakwe, Patrick ve Verick, Sher (2007), “Current Account Deficits in Sub-Saharan Africa: Do they Matter?”
(http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Knowledge/Conference_2007_anglais_10-part-II-3.pdf) (29.04.2012)
- Sekmen, Fuat ve Çalışır, Mustafa (2011), “Is There a Trade-off between Current-Account Deficits and Economic Growth? The Case of Turkey”, **International Research Journal of Finance and Economics**, 62, 166–172
- Sevüktekin, Mustafa ve Nargeleçekenler, Mehmet (2010), **Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı**, 3. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Seyidoğlu, Halil (2003), **Uluslararası İktisat: Teori ve Politika**, 15.Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları
- Stock, James H. ve Watson, Mark W. (2011), **Ekonometriye Giriş**, (Çev. Bedriye Saraçoğlu), 1. Baskı, Ankara: Efil Yayınevi

Şahin, Hüseyin (2007), **Türkiye Ekonomisi**,9.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi

Telatar, Osman M. ve Terzi, Harun (2009), “Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2(23),119–134

TCMB (2009), "Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve Türkiye Uygulaması",
(<http://www.tcmb.gov.tr/odemedenge/odmain.html>) (15.02.2012)

TCMB (2001), "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Para Politikası",
(http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/00turkce/bolum_II2000.pdf) (15.02.2012)

TCMB (2002), "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Para Politikası",
(http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/01turkce/bolum_II2001.pdf) (15.02.2012)

TCMB (2003), "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler",
(http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/01turkce/bolum_II2002.pdf) (15.02.2012)

TCMB (2004), "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler",
(http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2003.pdf) (15.02.2012)

TCMB (2005), "Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler",
(http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/03turkce/bolum_II2004.pdf) (15.02.2012)

TCMB (2010), "Yıllık Rapor 2009",
(<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/09turkce/09turkce.php>) (15.02.2012)

Topuz, Yusuf Volkan (2009), “Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (2004:01- 2009:01)”, **Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi**, 17–19 Haziran, Eskişehir.

Törüner, Yaman (19 Mart 2012), "Tek Sorun Cari Açık", Milliyet,
(www.milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=HaberDetayPrint&ArticleID=1517104)
(29.04.2012)

Ünsal, Erdal (2007), **Makro İktisat**, 7. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi

Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah (2003), **Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları

Yamak, Rahmi ve Korkmaz, Abdurrahman (2005), "Reel Döviz Kuru Dış Ticaret Dengesi İlişkisi", **İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, 2(1), 16–38

Yanar, Rüstem ve Kerimoğlu, Güldem (2011), "Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, 3(2), 221–237

Yang, Lucun (2011), "An Empirical Analysis of Current Account Determinants in Emerging Asian Economies", **Cardiff Economics Working Papers E2011/10**, Cardiff Business School of Economics Section.

Yılmaz, Ömer ve Akıncı, Merter (2011), "İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 15(2), 363–377

Zanghieri, Paolo (2004), "Current Accounts Dynamics in New EU Members: Sustainability and Policy Issues", **CEP II Working Papers**, No. 2004–07
(<http://www.cepii.fr/anglaisgraph/workpap/pdf/2004/wp04-07.pdf>) (22.03.2012)

_____, "Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri", **Devlet Planlama Teşkilatı**, (ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf) (15.02.2012).

EK-1

,Bağımlı değişkenin optimal gecikme sayısı (!t)

'Bağımsız değişkenin optimal gecikme sayısı (!k)

```
%bagimli_degisken="BAĞIMLI DEĞİŞKEN ADI"  
%bagimsiz_degisken="BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN ADI"  
series y= {%bagimli_degisken}  
series x= {%bagimsiz_degisken}
```

'Bağımlı değişken(y) için en küçük aic'li denklemin belirlenmesi.

```
for !i=1 to 6  
    equation gran!i.ls y c y(-1 to -!i)  
    scalar grana!i=gran!i.@aic  
    matrix(!i,1) minaiclermatrisi  
    minaiclermatrisi(!i,1)=grana!i  
    scalar minimumaic=@min(minaiclermatrisi)  
    if minimumaic=grana!i then  
        !t=!i  
    endif  
next
```

'Bağımsız değişken(x) için en küçük aic'li denklem belirlendikten sonra bağımsız değişkenin(x) denkleme eklenmesi ve bağımsız değişkenin dahil edildiği yeni denklemde en küçük aic'li denklemin belirlenmesi.

```
for !j=1 to 6  
    equation gran!t!j.ls y c y(-1 to -!t) x(-1 to -!j)  
    scalar granaicson!j=gran!t!j.@aic  
    matrix(!j,1) sonminaiclermatrisi
```

```

sonminaiclermatrisi(!j,1)=granaicson!j
scalar sonminimumaic=@min(sonminaiclermatrisi)
if sonminimumaic=granaics
!k=!j
    endif
next
!wald_baslangic=!t+2
!wald_son=!k+!t+1

```

'Wald test yapılacak denklemin adının yeniden isimlendirilmesi.

```
rename gran!t!k gran!t!kwald_test_yap
```

'Wald testin hangi katsayılar için yapılacağını belirlenmesi ve wald test sonucu³

```

%waldstring = ""
for !hh=!wald_baslangic to !wald_son
%waldstring = %waldstring + "C(" + @str(!hh) + ") = 0, "
next
%waldstring = @left(%waldstring, @length(%waldstring)- 2)
gran!t!kwald_test_yap.wald {%waldstring}

```

³ <http://forums.eviews.com/viewtopic.php?f=5&t=1638&sid=4390608884b9cd3f9e02c18c1f8fed15&start=30>
(10.12.2011)

EK-2

Denklem (4.10) İçin Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Üçer Aylık Seriler)

Gecikme Sayısı	(RGR)→(CAB/GDP)		(RGR) _{SA} →(CAB/GDP) _{SA}	
	AIC (CAB/GDP)	AIC (RGR)	AIC (CAB/GDP) _{SA}	AIC (RGR) _{SA}
1	5.259070	5.120493	4.864558	4.590809
2	5.298176	5.071509	4.883251	4.618090
3	5.279980	4.920986	4.832201	4.626924
4	5.247612	4.850676*	4.709269	4.532701*
5	5.097272*	4.855759	4.664764	4.558529
6	5.120145	4.864805	4.619411*	4.593442

Denklem (4.11) İçin Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Üçer Aylık Seriler)

Gecikme Sayısı	(CAB/GDP)→(RGR)		(CAB/GDP) _{SA} →(RGR) _{SA}	
	AIC (RGR)	AIC (CAB/GDP)	AIC (RGR) _{SA}	AIC (CAB/GDP) _{SA}
1	8.541489	6.045703	5.035273	4.892394
2	7.168789	6.041313	5.067372	4.898239
3	6.472930	6.004844	5.084096	4.881719*
4	6.032971*	5.922105*	4.875623	4.890498
5	6.053085	5.955438	4.879978	4.887356
6	6.053144	5.976347	4.864627*	4.914871

Denklem (4.10) Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Aylık Seriler)

Gecikme Sayısı	(RGR)→(CAB/GDP)		(RGR) _{SA} →(CAB/GDP) _{SA}	
	AIC (CAB/GDP)	AIC (RGR)	AIC (CAB/GDP) _{SA}	AIC (RGR) _{SA}
1	5.078472	5.056294*	4.609942	4.472419
2	5.052006*	5.059400	4.464092*	4.448126*
3	5.064824	5.069535	4.475578	4.456982
4	5.077483	5.069382	4.485278	4.469283
5	5.088750	5.078139	4.497332	4.482032
6	5.099527	5.074828	4.504025	4.486761

Denklem (4.11) İçin Optimal Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi (Aylık Seriler)

Gecikme Sayısı	(CAB/GDP)→(RGR)		(CAB/GDP) _{SA} →(RGR) _{SA}	
	AIC (RGR)	AIC (CAB/GDP)	AIC (RGR) _{SA}	AIC (CAB/GDP) _{SA}
1	6.916984	6.853036	5.109021	5.098174
2	6.926195	6.823993	5.111076	5.032844*
3	6.934672	6.661175	5.102630	5.040748
4	6.874585	6.667548	5.090444*	5.040405
5	6.844332	6.673666	5.093658	5.048601
6	6.844277*	6.651003*	5.098136	5.061803

ÖZGEÇMİŞ

Aydın ÇAKIR, 1984 yılında Giresun'da doğdu. İlköğretimini İstanbul Hürriyet İlköğretim Okulunda, ortaöğretimini İstanbul Ahmet Rıfat Canayakın Lisesinde tamamladı. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü kazandı ve 2009 yılında mezun oldu. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. Halen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.